

Культурно-політичний місячник
для українців у Чеській Республіці
Kulturně-politický měsíčník pro Ukrajince v České republice

Тематичний літературний номер
Tematické literární číslo

№ 2/2021, рік XXIX
č. 2/2021, ročník XXIX
www.ukrajinci.cz

пороги

Крим – це
Україна
Krym je
Ukrajina

Як з окраси стала примара

*«Русській мірЪ
прішьол»:* колишній
донецький арт-
центр бойовики
перетворили
у нелегальну
тюрму – свідчення
в'язня, журналіста
Станіслава Асєєва

Тортури. Ілюстративне фото.

Любі читачі,

Глобальний «коронавірусний» карантин триває уже понад рік. Незважаючи на усі заходи з перекриття кордонів не лише держав, а й навіть адміністративних одиниць, закриття шкіл і садочків, крамниць і супермаркетів, зникнення багатьох робочих місць та/або їхній перехід у он-лайн, масково-респіраторний режим не лише в приміщеннях чи транспорті, а й на вулиці, дезінфекції, ізоляції, тестування й ось нову вакцинацію – подолання цієї пандемії найближчим часом ніяк не передбачається. І немає країни, у якій все це не супроводжується неабиякими політичними скандалами. Якщо в Чехії тривають суперечки навколо можливої закупівлі російської вакцини «Спутнік V» – через вплив подій у Словаччині й Угорщині, де цю вакцину придбали і проводять нею щеплення – то в Україні з'явився сумнів у якості вакцини з Індії Covishield. Від щеплень відмовляється чимало навіть медиків. Важко передбачити, куди вся ця трагікомічна істерія поведе і головне – коли вона закінчиться, коли життя вже повернеться у звичну колію – з відкритими кордонами, освітніми закладами, ресторанами, пасажирським сполученням. Можливо, це станеться через рік, а, можливо, вже й ніколи...

Якщо навесні минулого року здавалося, що після радикальних заходів до літа все пройде, багато хто розслабився і навіть насміхався з тих, хто користувався маскою, респіратором, вимагав дотримуватися дистанції, бо побоювався захворіти, то восени пошесте повернулася, та ще й з новими мутаціями. Стало вже не до жартів та насмішок. Вже важко знайти когось, кого б хвороба ніяк не зачепила – якщо не торкнулася прямо, то зачепила рідних, і навіть неінфіковані люди були змушені перебувати на карантині чи ізоляції через контакт з інфікованим. І справжній «локдаун» на початку березня вибив із звичного ритму і нашу редакцію. Декому навіть до-

велоса злягти із гарячками і кілька разів, переносити хворобу у важкій формі. Та, на щастя, у лікарні через це ніхто з нас не опинився, тож, як то кажуть, «ми ідемо далі».

Ще одним мінусом пандемії є практична відсутність подій у культурному житті української громади у Чехії. Все або майже все, варте публікації у рубриці «хроніка громади» нашого часопису, відбувається або он-лайн, або відкладено до «кращих часів». Бо ж практично на всіх «тематично наших» акціях, які відбувалися у «докоронавірусні» часи, були присутніми десятки людей. Зараз це, зрозуміло, неможливо через обмеження, практичну заборону, акцій для громадськості. З цих самих причин був скасований і цьогорічний бал «Маланка», який традиційно проводиться щороку в лютому, і березневі шевченківські дні, і багато інших подій. Тим не менше, дещо цікаве ми зібрали, й, як завжди, оприлюднимо у наступному черговому числі.

Це ж число у нас тематичне, присвячене деяким книжковим новинкам. Бо ж не лише коронавірус та локдаун хвилює українців – ба більше, ця тема вже настільки «приліпала», що багато людей намагаються її оминати – навіть не вмикають телевізор чи радіо. Тож ми таким людям і допоможемо – але нагадаємо вкотре, що Україна протистоїть набагато серйознішому ворогу, ніж covid-19. Всілякі спроби встановити перемир'я чи «побачити у очах» російського вождя прагнення до миру ось уже який рік безуспішні: російські бандформування, не соромлячись ніяких міжнародних спостерігачів, щодня й усе сильніше обстрілюють позиції українських військових. Вони й не приховують, що прагнуть відвоювати як мінімум усю Донецьку та Луганську області, а якщо вдасться – роздмухати чергову «русску» весну» у інших регіонах, передусім на півдні України – Одещині, Миколаївщині,

Херсонщині... Мстяться Україні за все – за посилення української мови в суспільному житті, за санкції проти російських телеканалів Медведчука та й самого Медведчука і його дружини, за міжнародні санкції проти Росії за анексію Криму та окупацію частини Донбасу, за... за взагалі існування України як держави на карті світу.

«Руський мір» вже приніс у Донецьк та Луганськ абсолютний хаос та занепад. Тотальне безправ'я спостерігається в Криму, де «неугодним» дають величезні терміни ув'язнення. Не кажучи вже про сотні полонених, заручників, в'язнів совісті – українців та кримських татар – як у самій Росії, так і окупованих нею територіях. І у своїй державі Кремль встановив неприховану диктатуру, де жорстоко карають за будь-яку критику чи висміювання властей, і ситуація з опозиційним блогером Олексієм Навальним, і далеко не лише ним, наочно це демонструє. Тривожними є й події у Білорусі, де багаторічний, уже самозваний «президент» Лукашенко руками своїх силовиків знуцається над демонстрантами й змусив до еміграції майже всіх чільних опозиціонерів. Білорусь дедалі сильніше «русифікується» у всіх смислах.

Саме сім років тому, також навесні, розпочався військовий наступ росіян на Україну. Після захоплення Криму диверсант Ігорь Гіркин (Стрелков) зі своїми приїжджими головорізами та місцевими колаборантами захопив Слов'янськ і, як він сам зізнався, «натиснув на гачок війни». Несучи, мовляв, «руський мір» в Україну. І щоб нагадати, що являє собою цей «мір», нині звертаємо увагу на два відомі останнім часом видання, які стосуються окупованого Росією Донбасу. Їхні автори протягом уже семи років не можуть проживати на своїй малій батьківщині, яка старанними Росії перетворилася у кримінально-воєнізовані, геть здеґрадовані анклави під

бутафорською назвою «днр» та «лнр». Один із них – **Станіслав Асеев** (відомий під псевдонімом Васін) за те, що писав, опинився «на підвалі» у бойовиків «днр», де провів понад 2,5 роки, – і продовжував писати, навіть незважаючи на голодування та тортури. Інший – **Денис Казанський** – був опозиційним журналістом в Донецьку ще далеко до війни, і бачив на власні очі, як посилювався російський вплив у регіоні протягом десятиліть, особливо за час правління Віктора Януковича. Про це разом із колегою з Луганська **Мариною Воронинцевою** він написав доволі ґрунтовну книгу. Ще одна публікація також частково стосується окупації – але понад 40-річної давності, яка парадоксально має продовження і сьогодні. **Вахтанґ Кіпані** ретельно дослідив роль нинішнього російського політика Віктора Медведчука у засудженні і згодом смерті поета Василя Стуса у останні роки існування Радянського Союзу.

Публікуючи уривки з цих книг, ми закликаємо підтримати українське друковане слово, придбавши цю «нон-фікшн» літературу через сайти та інтернет-крамниці. Книжки ці не надто дорогі, і доставляють працюють навіть за кордон. Ще одна публікація нашого доброго друга – пряхівського професора **Юрія Бачі**, який нещодавно відійшов у кращі світи, має майже ексклюзивний характер. Пан Бача був доволілітнім читачем «Порогів». Коли я у далекому 1996 році приїхав до Пряшева збирати матеріали до дипломної роботи, саме він мене, юного студента журфаку Львівського університету, ознайомив із цим українським виданням у Чехії. Професор Бача багато розповідав про ситуацію у Словаччині й Чехії після «оксамитової революції», роздумував про Україну й її місце в Європі, як гуманіст, він боляче переживав війни та геноциди на території колишньої Югославії. Кілька разів ми ще бачилися на різних заходах у Празі. В останні дні життя він написав прощального листа, якого ми отримали за посередництвом його доволілітнього друга Левка Довговича та якого нині публікуємо. Пронизливий, але водночас оптимістичний характер цього допису змусить багатьох задуматися про одвічні питання життя та смерті, як і у книзі Станіслава Асеева (яку легко можна придбати в електронному варіанті). І насамкінець – якщо Вам подобається наше видання і ви бажаете його підтримати, як і загалом українську справу, Ви завжди можете нам допомогти, передплативши або надіславши пряму допомогу редакції. Реквізити для цього вказані на передостанній сторінці обкладинки, або стор. 23.

З повагою, Олекса Лівінський, редактор.

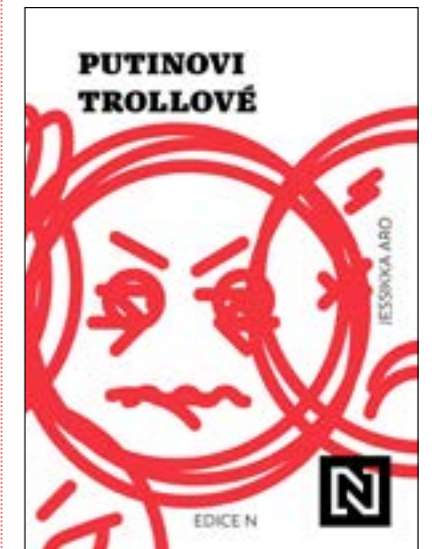
Oleh Sencov Kronika jedné hladovky

Za svobodu ostatních držel ukrajinský režisér Oleh Sencov hladovku 145 dní, ve vězení tajně sepsal deník. Filmový režisér Oleh Sencov je jedním z odpůrců okupace Krymu, proti kterým Rusko tvrdě zakročilo. Ve vykonstruovaném procesu ho obvinili z terorismu, sebrali mu ukrajinský pas, mučením ho nutili k doznání a nakonec ho poslali na 20 let do ruského vězení. Sencov se ve vězení rozhodl držet hladovku, která trvala 145 dnů a během níž si tajně psal deník. Požadoval propuštění všech ukrajinských politických vězňů kromě sebe a jeho hladovka zburcovala svět. Na svobodu se dostal v rámci výměny ruských a ukrajinských zajatců a deník se mu podařilo propašovat ven. Oleh Sencov (1976) je ukrajinský filmový scenárista a režisér ruské národnosti narozený na Krymu a také občanský aktivista. V roce 2018 získal Sacharovovu cenu za svobodu myšlení. Je autorem několika knih, krátkometrážních filmů a celovečerního filmu Hráč. Přeložil Libor Dvořák. Vydavatelství: N media a.s. Edice: Edice N. Počet stran: 336. Rozměr: 145 x 205 mm. Vazba: brožovaná. Datum vydání: 25. 10. 2020. Cena: 319,00 Kč. <https://obchod.denikn.cz/show/1/kronika-jedne-hladovky>

Jessikka Aro Putinovi trollové

Jak funguje ruská trollí továrna na dezinformace? Popisuje finská novinářka Jessikka Aro, která se stala její obětí. Popsala fungování petrohradské trollí továrny na dezinformace, kterou financoval ruský oligarcha blízky prezidentu Vladimíru Putinovi. Výsledky její žurnalistické práce vyústily v drsnou mstu. Aro se stala obětí pronásledování, šikany a rozsáhlé dezinformační kampaně. Trollové pronikli do jejího soukromí, zveřejňovali na internetu její skutečné i zmanipulované fotky, pomlavy a lži a vyhrožovali jí smrtí. Přesto se novinářka nevzdala a dál seznamuje svět s tím, jak daleko ruská informační agrese sahá a jak ničivá dokáže být. V knize Putinovi trollové líčí nejen svůj příběh, ale i známé případy kritiků dezinformačních aktivit, jako je finančník Bill Browder, který prosadil přijetí tzv. Magnitského zákona v různých zemích, či vyšetřovatel skupiny Bellingcat Eliot Higgins a mnoho dalších. Přeložila Lenka Fárová. Vydavatelství: N media a.s. Edice: Edice N. Počet stran: 384. Rozměr: 145 x 205 mm. Vazba: brožovaná. Datum vydání: 16. 11. 2020. Cena: 319,00 Kč. <https://obchod.denikn.cz/show/5/putinovi-trollove>

НЕПЕРЕМОЖНОЮ Є ТІЛЬКИ ЛЮДИНА

Моє останнє слово для преси і радіо

АВТОР: Юрій БАЧА

Шановні мої слухачі й читачі, знайомі, друзі й недруги!

Як і слід було чекати, мене, нарешті, не стало... Та я не був би Юрком Бачовим з Кечковець, якби не використав навіть свою смерть, щоб звернутися до Вас словом.

...Я жив з Вами і між Вами понад 88 років. І майже не було дня чи ночі, щоб я не мріяв і не думав... – про інше в дитинстві, про інше в молодості, про інше у дорослому житті – вдома, на роботі, в арешті. Майже не було дня, щоб я не прагнув творити добро і то, переважно, не для себе, а для людей, про яких я думав безперестанку...

...Мені протягом всього життя було страшенно соромно за те, що людство до сьогодні вбиває – зброєю, голодом чи іншими способами – мільйони людей з поміж себе... вбиває сьогодні, як і вбивало тисячами років раніше, як і вчора, і буде вбивати завтра й після-завтра... а за все те я відчуваю свою долю відповідальності... бо почуваю себе частиною людства... і нехай я працював на грані можливого, дозволеного та припустимого, виходить, я працював погано, бо не врятував од смерті бодай одну людину, бодай одну дитину, яка вмирала і щомиті вмирає з голоду... в момент, коли багатий, капіталістичний світ скаженіє від розкошів – співає осанну своїм технічним, економічним, але й антигуманним та віртуальним досягненням.

Якщо я хотів чогось в житті досягти, я мусів бути максимально вимогливим до себе... а ця моя максимальна вимогливість до себе я переносив також на своє оточення, не завжди усвідомлюючи собі, що не можна вимагати

максималізму від тих, хто собі таких максимальних завдань в житті не ставить.... Отже, ви знали мене переважно як вічно неспокійного максималіста, як неприємного критика майже всіх та майже за все, який весь час вимагав працювати більше та краще. Боліло мене, що навіть ті, які роками знали мене, не завжди розуміли мене, однак значно більше боліло те, що Я не завжди знаходив стежки до вас, до тих, які мене хоч і знали та не завжди розуміли, часом ігнорували чи й недо-віряли. Проте найбільше боліло те, що саме ті, які знали мене роками й десятиліттями, так легко й швидко повірили у мою ворожість до всього того, чим я жив і за перемогу чого я весь час максимально боровся, саме тих я не міг переконати, що я жоден не ворог, не прагну захопити владу – яку?, від кого?, для чого? – що я жодного поганого кроку проти них не зробив, не я їм, а вони мені кидали каміння під ноги... Отже, визнаю, не завжди мені вдавалося переконувати людей в своїх щирих задумах, планах та намаганнях... А я так вірив людям, так на Вас, люди, надіявся, так Вас любив, так прагнув допомагати іншим – більше ніж собі. А результати?

Не завжди я допоміг стати справжніми людьми моїм студентам, бо на повних двадцять років відірвали мене від них та від моєї улюбленої учительської роботи. Не багатьом я допоміг перерости свого учителя, щоб продовжували нашу спільну справу; інакше не йшли би сьогодні наші справи від десяти до п'яти, не докотилися б ті справи до того катастрофічного стану, в якому вони на сьогодні знаходяться.

Юний Юрій Бача перед будовою Київського університету.

Як відомо, я – людина слова – все життя прагнув, щоб слово було ділом..., щоб воно було твердою крицею..., щоб словом, мов молотом, можна було лупати скелю і відводити від людей всяку напасть..., щоб на сторожі коло людей – отих справжніх, беззахисних, яких сторіччями мали за рабів німих – стояло слово... Іншої зброї в мене не було. І якщо мені хотілося допомагати людям, – а цього мені хотілося найбільше, – тоді чим іншим, як не словом, я мав орудувати?

Проте, щоб слово було ділом, – воно мусить бути, перш за все, правдивим та щирим.

І тому я признавав тільки слово щире, і тому я прагнув бути щирим всюди, завжди і до кожного! Я хотів, щоб так просто, як про талановиту людину говоримо, що вона талановита, щоб про нездару чи спекулянта ми могли бодай натякнути, що то нездара чи спекулянт. Та мою щирість нещирі люди вважали наївністю..., нахабністю..., а справжнього розуміння моєї щирості я рідко дочекався. І то не тільки «тоді» – від «керівної сили» чи «здорового ядра», але й тепер – від сучасних «демократів».

Я не очікував, що після розпаду імперії зла мене почнуть тягти до себе, аж мені відірвуть рукави. Проте я все-таки сподівався, що мої «Щирі слова», якими я десятиріччями звертався до

своїх слухачів, думки мого «Олексі», моєї «Шкартації», «Перемоги», врешті «Моє розуміння справи» знайдуть бодай трохи порозуміння між колишніми моїми «товаришами», і я знову зможу «рости і діяти»!

Тож, признаюся, не малим було моє розчарування, коли оті сьогоднішні демократи, які інколи «важливе й вирішальне від дріб'язкового й тимчасового відрізати не можуть» – зробили з мене «інакомислячого» (а тих, як відомо, недолюблює жодна влада), – називали мене «антидержавним», навіть «ворогом», твердили, що я та й люди довкола мене «оплювали все, що вони за двадцять років зробили», – і не допускали до праці, тобто, не дозволяли реалізувати себе та й допомагати іншим. А це в ситуації, коли «найбільшою моєю потребою є потреба в людях», – стало для мене найтяжчим покаранням, бо то було покарання від своїх, а саме свої часто вели себе «гірше ляха...»

Ах, скільки разів я хотів бути щирішим! Проте щирішим можна бути тільки тоді, коли щирим є й друга сторона. А саме тої щирості від другої сторони часто не було. І міг я прагнути чи намагатися, пояснювати чи й доводити, розриватися чи й ревіти, – як горох на стіну!..

Знаю, не всі кривили душою, проте були й такі! І якщо я хотів хоч трохи жити між такими, то мусів збавити зі своїх вимог та співпрацювати чи бодай співіснувати з ними. Бо коли б я відмовився від співпраці з такими, то мені, образно (та трохи й перебільшено) кажучи, не було б у Пряшеві кому руку подати.

Та не дорікаю я нікому за таке чи інше ставлення до мене; лише пригадую його. Бо де і від кого можна було навчитися сучасній людині тої щирості та й людяності? Від президентів..., від єпископів, кардиналів чи іншої «еліти», яка нерідко допускається аморальностей найвищого рівня? Чи може від наших міністрів і депутатів, – «слуг народу», які вже давно і майже повсюди стали «панамі над народом», і які служать народові тим, що з необмеженою безхарактерністю та безкарністю окрадають його? Або від тих приватизерів, які, ставши мільйонерами протягом одного дня чи однієї ночі, забули заплатити народові хоча б проценти від тих накрадених мільйонів та мільярдів? Якщо такі та подібні до них, не мусять довести звідки в них мільйони, можуть п'яними на високих швидкостях їздити закритими вулицями, відмовлятися від подання показань та й сотнями інших способів чинити нечужані й незнані дотепер безчинства, то чому б той рядовий Іван Іванко чи

Михал Михалко мав дотримуватися законів та сплачувати державі – такій державі! – свої обов'язки перед нею? В такій ситуації то справді лише фанатики не йдуть шляхом отакої еліти і не вдаються до небувалої злочинської практики сучасної політики.

Та я був (чи бодай прагнув бути) таким фанатиком! Проте де і кому я міг виповісти «печаль свою»? Хто був би вислухав чи надрукував мої думки, коли й за округинку моїх думок чи бажань били й судили, десятиріччями дихати не давали!

Та – признаю! – був я й нескромним: Не ганявся я за тимчасовими показниками, а прагнув завжди того найвищого – стати і зостати людиною! Та й тут я не завжди знаходив підтримки моєму прагненню. Тож більше сили, аніж плитка й поверхова сучасна псевдокультура чи псевдополітика, давали мені народна пісня, проста казка чи приказка. Пам'ятаєте? «Ніде мені вже не траплялась така ще сила, як ота, що із співаночки родилась, що в моїм серці зацвіла». Таж багато з того, що ми називаємо старим та вважаємо віджитим, то, як правило, перевірене життям, міцно й влучно заковане, багатифункціональне і непогано служить людині, навіть в змінених умовах життя. Бо справжня людина має все необхідне для чесного й творчого життя перш за все в собі, а не на собі чи біля себе. Має майже необмежений розум, багатюще почуттями серце та величезної сили волю, ще й величезний досвід людства, тож якщо продумано використує все те, має майже необмежені можливості самовдосконалення. Я усвідомлював собі, що вийшов я з нікому не відомих Кечковець, де «крім дітей найбільш було біди...», і жив я без будь-яких протекцій у світі.

**Пригадуєте?
Вода в Кечківцях жабам...
так... по вуха:
Чистенька, тиха й зовсім
не глибока;
А я в Кечківцях випав мамі
з бріха й з ока –
І саме там я першу пісню
і перші правди
Про життя і щастя слухав...**

І якщо я хотів чогось у світі досягти, то мусів все здобути сам, самотужки, при голоді і несправедливостях, при «диктатурі пролетаріату», при «побудові соціалізму», мусів максимально зосередити сили, та навіть в найбільш несприятливих умовах прямувати до людей. «Людина – найбільшою не знаю, меншого – не беру!» «Людина, люди, все для них! Лише для них і варто жити, лише за них і варто битись

Юрій Бача з родиною.

і з тим, який унизу мутить воду, і з тим, який товстіє з благ народу і криє правдою свій бруд!»

Отже, мене зродило моє дитинство – домашнє виховання – дідо й баба, няньо й мама, – віками перевірений та усталений спосіб сільського життя народу, багатюща народна культура й міцні традиції, і все те, раціонально використавши, заклало в мені такі міцні підвалини мого життя, які не змогли розхитати жодні постанови жодної «керівної сили» імперії, навіть якщо вона займала шосту частину земної кулі чи – разом із сателітами, – навіть більше. Отже, не мирився я з нещирістю в житті; боровся я з нею, або (у крайнє небезпечних випадках) ховався від неї, виходячи з переконання, що краще розумна голова жива ніж геніальна мертва..., хоч розумів я й те, що для того, щоб розумні голови могли жити і діяти, потрібно інколи пожертвувати й кількома геніальними головами. Отже, і мене змушувало життя до тактики, – ламало воно не таких як я! – проте бидлом в позолоченій оправі я не був ніколи.

Не пригадую жодного випадку в моєму житті, щоб я хоч раз свідомо пошкодив якомусь рядовому смердові. Що не допоміг я – це бувало, що не дотримував слова – і це, хоч рідко, траплялося в моєму житті, що не заступився за когось чи не обізався проти чогось, – і таке було зі мною, проте не скривдив я нікого і свідомо не пошкодив нікому. А якщо діткнувся я когось ненароком, – якнайщиріше прошу пробачення! Самі знаєте, були й такі часи, коли було у моді доносити на своїх ближніх; мені доводилось доносити навіть на самого

себе. Знаю, що «обродники» готували виробити великий скандал з цього приводу. Проте я зразу тоді склав відповідь таким претендентам, на якій стою до сьогодні: «Нехай зголоситься кожен, кому в результаті моїх доносів дали хоч ляпасу чи відняли премії, кого понизили в зарплаті чи зняли з роботи – і я кожного такого потерпілого винагороджу морально і матеріально, а тоді я опублікую список тих «добродіїв», заслугою котрих мені і моїй родині протягом двадцяти років не було життя...» І після такої відповіді – до сьогодні ніхто не зголосився!

Отже, озброївшись досвідом людства, жив я за своїм розумінням справи як найкраще знав і міг. Давно не гніваюся навіть на тих, хто з власної ініціативи допомагали приперчувати мою долю і прощаю їм всякі прогрішення по відношенню до мене – вільні і невільні. А говорю я до Вас, шановні, так, побачівськи – наївно та щиро – тому, що я відходжу, а Ви застаєте, і всі ті проблеми зостаються і чекають не тільки Ваших щирих слів, але й вашої систематичної та наполегливої праці... кожного з Вас.

Отже, прошу Вас – не будьте байдужими до свого ж таки життя, до проблем свого роду і народу, до долі людей, боріться проти спотворювачів цього світу... Будьте відповідальними за кожне своє слово, бо й слово є ділом, тяжким молотом, яким каменярі лупають скалу..., рівняють правді путі, хоч знають, що слави їм не буде – прикладів та зразків – достатньо. А за свої прогрішення, за те, що я не встиг зробити й допомогти людям більше, я буду, як завжди, розплачуватися сам.

Прощаюся з усіма знайомими, друзями та приятелями, з колегами по кафедрі та університету, зі своїми слухачами, читачами та з усіма, як я звик казати, «хто мене знає і лає чи не лає!» – з усіма з родини, з Кечковець, зі Свидника, з Пряшева, де я майже 70 років працював і жив, і переважно добре тут себе почував; з друзями, приятелями та знайомими з України та українського світу! Для Вас я був таким, яким ви мене знали з робіт та принагідних зустрічей. Може я таким і був, а може я був трохи іншим – та нема потреби підфарбовувати моє лице.

То ж – до праці, друзі й недруги! Живіть своє життя як найщасливіше знаєте і можете та будьте завжди вірними синами свого роду і народу та при всяких умовах – людьми, бо людина – найвища за все: «Хоча й людина не завжди переможе, непереможною є тільки людина!»

Щастя Вам усім!

Ваш Юрко Бачів з Кечковець

Той, хто плив проти течії

*Відійшов у вічність пряхівський українець, гуманіст та романтик, професор Юрій Бача (*1932–†2021)*

ТЕКСТ: Левко ДОВГОВИЧ

25 січня 2021 року, на 89 році життя, відійшла у вічність одна з найактивніших особистостей Пряхівщини, професор Юрій Бача. Науковець, літературознавець, публіцист, громадський і культурно-суспільний діяч Юрій Бача був засновником і активним членом Ради Українського клубу в Пряшеві в «Руському домі», співпрацював з молодіжним ансамблем «Весна» (1965-1971), з українським хором «Ластівка» в Кошицях. Юрій Бача був засновником і головою Ради української молоді в роках 1969-1970. Діяльність згадуваних колективів та українського клубу під час так зв. «нормалізації» були заборонені. Був головою підготовчого комітету Координаційної ради українців Пряхівщини, члена Європейського конгресу українців, з яким в роках 1966-2009 співпрацював. Співпрацював і з молодіжною організацією ПЛАСТ в роках 1991-2008, з Українським народним хором «Карпати» в Кошицях. Юрій Бача є автором монографій «Літературний рух на Закарпатті середини 19 ст.» (Пряхів, 1961), «З історії української літератури Закарпаття та Чехословаччини» (Пряхів, 1998), збірки оповідань «Аматері твоєї завиджу» (Пряхів, 1991), роману «Олекса», (Київ, 1993), публіцистична студія «Добрий день, Україно» (Пряхів, 2002), «Вибрані твори», «Мистецька лінія» (Ужгород 2006, 2008) та дальших. В 60-х роках його публікації визначалися гострою правдивою критикою й аргументацією, що не було по смаку ані державному, ані партійному керівництву. Статтю «Здраствуй Україно»

Професор Юрій Бача.

відсудили не тільки партійні органи Чехословаччини, навіть і перший секретар комуністичної партії України назвав її у Чорній над Тисою «антирадянським пасквілем» за кілька днів перед вступом військ Варшавського пакту до Чехословаччини у 1968 році. Під час «нормалізації» політичного життя у 1971 році, Юрія Бачу звільнили з роботи, а в 1973 році засудили на 4 роки ув'язнення за перенесення через кордон з України рукопису Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація» та інших «самвидавів». В особі Юрія Бачі світове українство втратило дальшого науковця і віддану українській справі людини. Висловлюємо його найближчим скорботне співчуття. Вічна йому пам'ять.

Книга, заборонена судом

«Адвокат» поета Василя Стуса, кум Путіна, довголітній політичний «сірий кардинал» і лідер проросійської партії ОПЗЖ намагається перешкодити поширенню відомостей про свою діяльність за часів СРСР

Навесні 2019 року вийшла друком книга «Справа Василя Стуса», написана журналістом й істориком, редактором «Історичної правди» Вахтангом Кіпіані. Книга, яка образила відомого проросійського політика Віктора Медведчука. Саме кум російського президента, нині – один із лідерів партії «Опозиційна платформа – За життя», колись захищав поета-дисидента у радянському суді. Точніше – мав захищати. До роботи Медведчука як адвоката, якого Стусу тоді виділила держава, у суспільства давно було чимало претензій. І він не втомно воює з тими, хто ці претензії озвучує.

Черговим учасником цієї війни стала книга Кіпіані. 19 жовтня країна прокинулася із новиною: Медведчук виграв суд. Автора і видавця зобов'язали видалити з книги згадки про політика. Кілька цитат з книги суддя Марина Заставенко визнала недостовірними. Мовляв, вони порушують права Медведчука. Це, зокрема, речення, де політика називають «шісткою комуністичного режиму», кажуть, що він «розпинав поета» і «фактично підтримав звинувачення». Деякі з цих фраз, наприклад, про «розпинання», є очевидно оціночними, які, за законом, неможливо ані довести, ані спростувати. Але український суд це не зупинило. Ці уривки мають видалити з книги, а до того – її не можна поширювати. Без згоди політика не можна також тиражувати в ЗМІ інформацію, яка «дає можливість ідентифікувати Медведчука як персонажа». Утім, фразу «... син поліція...» суд дозволив залишити. Рішення Дарницького суду є проявом печерної цензури. Це зухвала спроба переписати історичні, доведені факти. Наразі рішення ще нечинне, справа перебуває у апеляційному суді. І лише після завершення цього перегляду «медведчуківські» заборони можуть набути чинності, якщо не будуть ска-

совані, розгляд якої нещодавно перенесли на 19 березня. «Залу, де судять книгу «Справа Василя Стуса», охороняють більше 10 (!) нацгвардійців. Адвокат Медведчука прийшов з 5 (!) охоронцями», – зазначив Кіпіані після розгляду 19 лютого. Наразі суд розглядає, чи є написане ним оціночними судженнями, чи твердженнями.

«Тут є дві лінії захисту і взагалі філософії. Ми працюємо як журналісти в умовах свободи. Ми не думаємо про те, що про це подумає Медведчук, чи Порошенко, чи Зеленський, чи ще хтось. Я висвітлював страшну картину життя Василя Стуса. Зібрав різні аргументи, докази і факти з купи джерел. І відповідно все це дає мені підстави так оцінювати поведінку його адвоката Медведчука. Вона негативна, адже самі клієнти – і Стус, і Литвин, і Вершубський, і інші клієнти-дисиденти про нього були негативної думки не тому, що він погана людина, а тому що він не виконував своєї роботи адвоката», – каже Кіпіані і додає, що Віктор Медведчук був не адвокатом, а радше ще одним прокурором у справі. Позиція адвоката Медведчука така, що Кіпіані мав взяти дозвіл у Медведчука на публікацію книги, бо, мовляв, у книзі є «художні елементи». «Не брав і братиму, – каже Кіпіані. – Коли ми знімаємо документальні проекти, сюжети, пишемо статті, ми не зобов'язані повідомляти про це героїв наших статей».

Своїм позовом Медведчук зробив собі ж «ведмежу послугу». Книга негайно стала бестселером українського книжкового ринку. Директор з маркетингу видавництва Vivat Катерина Аврамчук каже, що після рішення суду книгу розкупили за лічені хвилини, і довелося терміново додрукувати додатковий наклад, де на форзацах надрукували рішення Дарницького районного суду Києва та передмову укладача книги. У соцмережа поши-

Рішення Дарницького суду про заборону книги Кіпіані про Стуса, та обкладинка книги.

рюють флешмоб #ВсіхНеЗасудиш, і закликають купувати заборонену судом книгу про Стуса, бо до розгляду апеляції поширенню книги нічого не загрожує. Підтримали книгу багато громадських діячів та політиків. Наприклад, міністр культури Олександр Ткаченко заявив, що міністерство рекомендує її до читання. Предстоятель Православної церкви України Епіфаній також підтримав книгу, процитувавши Стуса: «Усі, хто проти диктатури, – встаньте!» На жаль, за життя класик української літератури Василь Стус не зміг добитися справедливого рішення суду. Але хоча б наступні покоління мають знати, хто стояв за незаконним вироком, та завдяки чий «допомозі» поет потрапив у заслання за сфабрикованими звинуваченнями, де загинув. Публікуємо передмову автора та одну з тих двох глав книги, які так образили проросійського політика. І які він, за допомогою українського суду, намагається вивести у підпілля. Фрази, які, за рішенням Дарницького суду, порушують честь та гідність позивача і мають бути видаленими з книги, виділяємо **курсивом та напівжирним шрифтом!**

1 Придбати книгу Вахтанга Кіпіані «Справа Василя Стуса. Збірка документів з архіву колишнього КДБ УРСР» можна на сторінках видавництва «Віват» vivat-book.com.ua, ціна 260 грн, однак наразі книги там немає в наявності. Книга є у книгарнях «Якабу» yakabu.ua (260 грн), «Є» book-ye.com.ua (260 грн), «Наш формат» (269 грн) та деяких інших за схожою ціною. ISBN: 978-966-942-927-8. Також з питань придбання книги (зокрема, у разі її заборони й зняття з продажу) можна звернутися до автора: <https://www.facebook.com/vahkhtang.kipiani>.

КРИМІНАЛЬНА СПРАВА №5 – КНИГА ЖИТТЯ І СМЕРТІ ВАСИЛЯ СТУСА

Автор: Вахтанг КІПІАНІ

19 листопада 1989 року Києвом пройшла незвична траурна процесія. Люди, а їх було дуже багато — тисячі і тисячі, несли на руках три домовини, вкриті «червоною китайкою», — так колись ховали козаків. А в руках у демонстрантів були синьо-жовті прапори — заборонені толі «націоналістичні» стяги. Але КГБ того дня нікого за це не покарав. Спідприємці «залізного Фелікса» мовчки спостерігали з вікон за цим дійством з вікон кабінетів сірої будівлі по вул. Володимирській, 33. У не такі й далекі часи ця сама потворна будівля мала інше призначення й іншу поштову адресу. За першочислим задумом, за адресою вул. Короленка, 33 мав бути «Дом Союзів». Спершу там навіть була вивіска «Палац праці». Утім, після перенесення столиці Радянської України з Харкова тут розмістився комуністичний ЦК, а потім і НКВД. І потім, незважаючи на зміну аббревіатур — НКВД-МГБ-КГБ — там працював орган російської окупації й панування Кремля над Україною. Хай не вводить в оману слово Української РСР в його повній назві. Усі ключові рішення ухвалювались у Москві. Місцевим же залишалась опція — виконати план і перевиконати його. За це давали нагороди, звання, платили непогані гроші. Зрада свого народу завжди оплачувалась щедро. У Вільності на стінах КГБ написані імена людей, які отримали вирок або були розстріляні «заплечных дел мастерами». У Києві ніщо не нагадує про моторошне минуле будинку. Хоча саме тут отримали свої вирок тисячі найдостойніших. І один із них — Василь Стус. Якраз у 1989-му я вперше почув це ім'я. Роком раніше закінчив школу і, ясна річ, на уроках української літератури годі було щось почути про поета, книжки якого виходили на Заході, за залізною завесою, шанс потрапити за яку видавався тоді майже нульовим. Спершу була листівка, видана Українською Гельсінською спілкою — політичною організацією вчо-

рашніх політзеків, частина з яких були товаришами і однодумцями Стуса. Потім були численні замітки у невідцензурній пресі про трьох українців — Василя Стуса, Юрія Литвина та Олександра Тихого, яких повернули з Уралу на рідну землю. Історію перепоховання зафіксовано на кіноплівці. Варто подивитися документальну стрічку режисера Станіслава Чернілевського «Прогноз світової дороги свічка чорна», вона є на youtube. Усе, що було потім, — це вже наші часи. Численні видання поезії Василя Стуса, визнання феноменального доробку літературознавством, вулиці його імені і водночас карколомна політична кар'єра, аж до глави адміністрації президента і «кума Путіна», одного із тих, хто розпинав поета, — призначеного державою адвоката Медведчука. Ця книжка містить документальні матеріали з архіву колишнього КГБ, які внаслідок ухвалення пакету зніщених українським інститутом національної пам'яті декомунізаційних законів доступні для всіх, хто хоче знати про минуле все. І тисячі українців та іноземців уже скористались можливістю краще зрозуміти історію власних родин і історію всієї країни. Кримінальна справа Василя Семеновича Стуса — це хроніка боротьби злочинної комуністичної системи з людиною, повної болю та гідності. Ми бачимо громадянина, правозахисника, творчу особистість, який чудово розуміє наслідки своєї «негнучкості» перед каральною машиною. І тим не менше він іде до кінця. Жодна газета у Радянській Україні тоді не писала про арешт, слідство і суд. І тому безцінними свідченнями із зали суду виступають аркуші зі справи, де Михайлина Коцюбинська та Світлана Кириченко — товаришки Василя Стуса — говорять про нього як про людину кришталевого сумління. Потрапивши за ґрати у травні 1980 року, поет більше не побачив волі.

Слідчий ізолятор київського КГБ, етап і зона особливого режиму в селі Кучино на Уралі — таким був його шлях на Голгофу. Обставини його смерті дотепер не з'ясовані — чи це було вбивство, чи зупинка серця, чи навіть самогубство (є й така версія). Разом зі Стусом у таборі загинула і його остання рукописна поетична збірка «Птах душі» в звичайному учнівському зошиті у блакитній обкладинці. Їй також не вдалося вилетіти через в'язничні ґрати. Ця книжка зробить нас сильнішими. Бо опір злу — це щоденна потреба людини.

Вахтанг Кіпіані,
головний редактор
сайту «Історична правда»

«Історична правда» і видавництво «Віват» дякують голові Галузевого державного архіву СБУ Андрієві Когуту та колишньому заступнику ГДА СБУ Володимиру Бірчаку за допомогу та консультації, а також сину поета Дмитрові Стусу за право републікувати останній відомий нам текст Василя Стуса «З таборового зошита».

Василь Стус (у центрі) із дружиною Валентиною Попелюх та сином Дмитром (нині Дмитро, на жаль, єдиний з усіх, хто знав поета, став на захист Медведчука, назвав книгу «політиканством», що «нікому не дозволено вшати ярлики і принижувати людину», і визнав, що «Медведчук не вбивав Стуса»). Донецьк, 1978 рік.

Чи вбивав адвокат Медведчук поета Стуса?

Четвертого вересня 1984 року поета Юрія Литвина знайшли з розтятим животом у житловій камері бараку колонії особливого суворого режиму ВС-389/36 у селі Кучино на Уралі. Бездиханне тіло поета Стуса — у карцері, у цей самий день, роком пізніше. «Серце не витримало, з кожним може бути...» — передають слова табірних ґебіста. Ми маємо право не вірити у невідповідність страдницького життя та випадковості смерті. Місцем вічного спокою Юрка та Василя призначили маленький цвинтар при дорозі у селі Копально-Борісово. «Особливо небезпечні державні рецидивісти» за «найгуманнішими в світі» радянськими законами не мали права навіть на скромний обеліск, не кажучи вже про людський хрест. Тільки дерев'яні стовпчики із номерами. У Литвина — сьомий, у Стуса — дев'ятий... Але вже через кілька років друзі та рідні перевезли їхні тлінні рештки додому. Вони знову поховані поруч — на Байковому цвинтарі у Києві. Нехай ця стаття буде, як кажуть у діаспорі, нев'яучим вінком на їхню могилу. Стуса та Литвина багато що об'єднувало: хист, оголена поетична та громадянська реакція на несправедливість світу, врешті-решт, членство в Українській Гельсінській групі. Не кажучи вже про арешти, суди, тюрми й заслання. І зрештою, смерть. У цьому теж є знак з небес, бо це сталося в один день. Але Юрка та Василя об'єднує не тільки спільність трагічної долі. В їхньому житті певну роль зіграв молодий тоді адвокат Віктор Медведчук. Першим уголом заявив про те, що мораль і Медведчук — речі несумісні, — здається, Євген Сверстюк. Філософ і дисидент мав на увазі ненормальність ситуації, коли державну місію покладено на людину, яка нав'язує суспільству вовчі закони, має подвійне дно, є циніком і фарисеем. На жаль, у масовій свідомості слова

глибокого й вимогливого Сверстюка трансформувалися в обивательську формулу «Медведчук засудив Стуса». Ці слова стали популярним звинуваченням, і їх вряди-годи кидають у маси з високих трибун. У кожного є своя відповідальність перед Богом і сумлінням за зроблене на цьому світі. У Віктора Медведчука — так само. Керівник Союзу адвокатів України, заслужений юрист України і, зрештою, кум самого Путіна не заслуговує на якийсь захист. І, звісно, мова не про це. А про те, чи справді правильно звалити всю відповідальність за трагедію поета Стуса на одну — хай огидну й одіозну — постать. Поет підписав собі вирок ще 4 вересня 1965 року, коли на прем'єрі «Тіней забутих предків» закликав підвестись усіх, хто виступає проти арештів інтелігенції, і попередив про відновлення сталінізму. Йому цього не пробачили — спершу втратив місце в аспірантурі та взагалі в українській літературі. Арешт у січні 1972 року — це кінець першого акту життєвої трагедії. Мордовія, заслання на Колиму, вимушене сусідство з матоязичним кримінальним російським світом, принизливі обшуки, перлюстрація листів до коханої дружини і малого Дмитрика, спроби фізично «провчити» — це все «етапи більшого пути», це все сторінки ще не виписаної як слід трагедії Василя Стуса. До чого ж тут Медведчук? У 1965-му, коли Стус і В'ячеслав Чорновіл «зривали» прем'єру (до речі, Сергій Параджанов згодом розцілював їх за чесний і сміливий вчинок), Віте, що виховувався у родині політзасланця (за однією версією — батько був членом ОУН, інші кажуть — шуцман), було усього дев'ять років. У 72-му він ще вчився у школі і ще не вступив на юридичний факультет Київського університету. Отже, міг хіба чути про арешти якихось «антирадянщиків». Віршів і літературно-критичних розвідок Василя Стуса майбутній

В'язничне фото Василя Стуса, 1972 рік.

адвокат Медведчук тоді не читав і не міг читати — їх після 1966 року у Радянському Союзі не публікували. Єдину на той момент збірку «Зимові дерева», без згоди автора, надрукували 1970 року за кордоном. На палітурці було вказано, що це зробило брюссельське видавництво «Література і мистецтво», а насправді книжка побачила світ у Лондоні, у «бандерівському» видавництві. Уперше долі Медведчука та Стуса перетнулися, ймовірно, влітку 1980 року, коли Віктор Володимирович працював пересічним київським адвокатом, а Василь Семенович перебував у камері слідчого ізолятора КГБ на вулиці Володимирській. Чотирнадцятого травня 1980 року Стус був заарештований співробітниками слідчого відділу Управління КГБ по м. Києву та Київській області за звинуваченням в «антирадянській агітації та пропаганді». Прощаючись з дружиною Валентиною, Стус сказав, що не братиме участі в попередньому слідстві й суді, відмовляється від адвоката (! — В. К.), не звертатиметься до вищих касаційних інстанцій, погодиться свідчити лише за умови відкритого судового процесу та участі міжнародних правозахисних інституцій, включно зі Світовим конгресом вільних українців. Стусові інкримінували написання листів до Андрія Сахарова, Петра Григоренка,

Автор книги Вахтанг Кіпіані презентує книгу про Василя Стуса у Миколаєві.

Левка Лук'яненко, Анни-Галі Горбач з Німеччини, члена «Міжнародної амністії» Крістіни Бремер (у матеріалах слідства вона фігурує як «націоналістка з ФРН» — хоча, насправді, була членом Соціалістичної партії Німеччини), заяву в обороні Миколи Горбала та ще багато чого.

Слідство йшло все літо. Спершу держава призначила Стусу адвоката Людмилу Коритченко, яка вже мала досвід захисту іншого опозиціонера — Юрія Бадзя. Але з нез'ясованих причин вона зникає з процесу. У матеріалах справи немає відомостей про ці причини.

І от тоді в історії Стуса з'явився 26-річний Медведчук. Чи міг політв'язень обрати собі іншого адвоката, не призначеного згори? Згадує Василь Овсієнко, член Української Гельсінської групи, політв'язень 1973-1977, 1979-1988 рр.: «У ті роки існував список адвокатів, з-поміж яких тільки і можна було вибирати собі захисника, якщо ти проходиш по політичній справі. Це, звісно, були перевірені люди, які мали від КГБ так званий «допуск» до справ такого роду. Але в цих списках були й винятки. Наприклад, Сергій Макарович Мартиш, який, слава Богу, ще живий [інвалід Другої світової війни, кавалер ордена Вітчизняної війни I ступеня]. Він мав такий «допуск». Оксана Яківна Мешко попросила його написати касаційну справу в справі захисту її сина Олеса Сергієнка, також заарештованого за політичною статтею. Мартиш написав її блискуче, так що його відразу викликали з того переліку обраних... Після цього він міг захищати лише кримінальних злочинців.

Коли в 1979 році мене звинуватили, що я нібито напав на співробітника міліції і повідривав у нього гудзики, Мешко порадила мені скористатися послугами Мартиша. І він добре мене захищав. Він запропонував судді закрити кримінальну справу, мене звільнити за відсутністю складу злочину, натомість покарати міліціонерів, які фальсифікували справу. Прокурор аж зайшовся від люті! Та просив суддю надіслати в адвокатську колегію Дарницького району Києва заяву «о неполном служебном соответствии» Мартиша». Ніхто не знає, **чи була можливість у Стуса обрати «менше зло». Проте є фактом, що наданого, підтримуваного держбезпекою адвоката звали Віктор Медведчук.** У грудні 1979 року Медведчук захищав у суді у Василькові іншого члена УГГ. Це вже була четверта «посадка» поета Юрія Литвина — раніше він карався за «політику» у 1951-1955, 1955-1965 та у 1974-1977 роках. Литвина традиційно для кінця 70-х звинуватили не у злочині проти радянської держави, а у тому, що він, нібито «будучи у нетверезому стані та порушуючи громадський порядок, вчинив спротив працівникам міліції з використанням насильства». Знову дисидент бідного мента побив! Литвин тоді отримав три роки позбавлення волі у колонії суворого режиму. З останнього слова, виголошеного 17 грудня 1979 року: «Сфабрикована проти мене справа є не що інше, як підла провокація, авторами якої є КДБ України, виконавцями ж — Васильківський райвідділ міліції, суд і прокуратура м. Василькова. Провокація,

вчинена проти мене, — це свідомий злочин, здійснений органами т. зв. радянської влади не лише проти мене як особи, як літератора, як члена Української Громадської групи «Гельсінкі», але й проти всіх тих, кому дорогі й близькі ідеали демократії, свободи й гуманізму.

Прокурор будував свої звинувачення не на ґрунті об'єктивних фактів (яких не було), а на хисткому тлі фальсифікацій і прямих лжесвідчень «потерпілих», які безсоромно брехали на суді під опікою «Влади» і «Закону»... Пасивність мого адвоката Медведчука в захисті обумовлена не його професійним профанством, а тими вказівками, які він одержав згори, і підлеглістю: він не сміє розкривати механізму вчиненої проти мене провокації. Адвокатська участь у таких справах зведена нанівець — це ще одне свідчення відсутності в СРСР інституту адвокатури при розгляді політичних справ, де садять людей «інакодумачих»...

Як суд, так і прокуратура, так і державна безпека, так і міліція є вузлами на батозі, яким періщать і будуть періщати Литвина за його вільнодумство, за його літературну творчість та правозахисну діяльність».

Уже після «захисту» Василя Стуса Медведчукові довірили ще двох дисидентів — Миколу Кунцевича (3 роки таборів плюс 1,5 роки з попереднього терміну) та Кліма Семенюка (7 років таборів і 5 років заслання). Роль адвоката в цих процесах варто дослідити окремо. І знову риторичне запитання — чи міг адвокат (будь-який?!) врятувати підзахисних Стуса та Литвина? Ні, бо їхня доля вирішувалася не в залі суду. Не у Василькові, і навіть не у Києві.

Збереглися архівні документи, що свідчать: репресії у відношенні членів Московської, Української, Литовської, Грузинської та Вірменської Гельсінських груп розпочалися після відповідної санкції ЦК КПРС. Голова КГБ СРСР Юрій Андропов доповів: партія ухвалила рішення, відтак його довели до республіканських комітетів держбезпеки, і ті вже спустили на дисидентів «ланцюгових псів» із 5-го ідеологічного управління... Усі інші коліщатка радянської тоталітарної системи лише забезпечували реалізацію московсько-цеківських рішень. Менти й гебісти фальсифікували справи. Чорноволові та Горбалеви не пощастило найбільше — їм приписали «спроби згвалтування», Ярославу Лесіву — наркотики, Олесю Берднику — підкинули валюту та порнографію тощо. Народні суди штампували терміни — по максимуму. Адвокати відверто

«відбували номер», не забуваючи, правда, здирати гонорари з убитих горем родин...

Ми всі вийшли не із гоголівської, а із брежнєвської шинелі. Хто каже, що без гріха, нехай не бреше... Преса регулярно друкувала статті про «перерожденцев», «литературных власовцев», «агентів ЦРУ», «фашистів у сутанах», «українських буржуазних націоналістів». Один із документів КГБ — наказ радянським дипломатам активніше протидіяти захисту дисидентів. Спілка письменників, провід якої точно знав вагу Стусової поезії, була відверто погромною інституцією. Інженери людських душ, підкуплені режимом, майже одностайно засуджували «неправильну поведінку» Івана Світличного, Валерія Марченка, Євгена Концевича. Вони талановито славили Леніна, видавалися у престижних московських видавництвах, їздили за кордон, де ганебно брехали в очі «прогресивним» українцям і уникали зустрічей і дискусій з «націоналістами».

Чому суспільство не обговорює і не досліджує питання тодішньої колаборації цих людей із комуністичним режимом? Чому ми не цікавимося прізвищами суддів, прокурорів, чому не можемо пробачити конформізму, пристосуванства лише шістці комуністичної системи Медведчукові? Чому ніхто з орденосносних інтелігентів — письменників, музикантів, вчених — не знайшов у собі мужності попросити політичного притулку у Канаді чи США та розповісти світові про фальш комуністичної системи, про русифікацію, про Голодомор? Хто мусив знати істинну ціну поетичному генію Стуса — «син поліція» чи керівники Спілки письменників? Чому у вже перебудовному 85-му ще живого, але ув'язненого Стуса не було висунуто на Нобелівську премію колегами-письменниками, скажімо, Іваном Драчем? На жаль, українське суспільство ще не дозріло, щоб про таке запитувати у людей, які пнуться вважати себе елітою.

Об'єктивним джерелом про поведінку Стуса та його адвоката Медведчука є 58-ме число московського самвидавного журналу «Хроника текущих событий». Саме там ми й можемо прочитати звіт про судовий процес 29 вересня — 2 жовтня 1980 року, що проходив у залі Київського міськсуду. Головував суддя Феценко, обвинувачення підтримував прокурор Аржанов, захищав Віктор Медведчук.

До речі, Стус чудово розумів, що справа не у конкретному виконавцеві, тому неодноразово відмовлявся від

послуг адвоката. Взагалі! За даними джерела «Хроника...», **Медведчук на суді визнав, що всі «злочини», нібито вчинені його підзахисним, «заслужують на покарання».** Але просив врахувати, що Стус, працюючи на виробництві, «виконував норму», а до того ж має низку хронічних захворювань. Такі аргументи, треба розуміти, мали пом'якшити жорстокість спущеного з Москви вироку.

У короткому фінальному слові адвоката Медведчук сказав, що кваліфікацію дій його підзахисного «вважає вірною». Отже, **він фактично підтримує звинувачення. Навіщо прокурори, коли є такі безвідмовні адвокати?..**

Злочин перед поетом юрист Медведчук здійснив ще й тим, що не повідомив родині про початок розгляду справи. А це точно мало б бути його обов'язком перед клієнтом. Він цього не зробив. Боявся КГБ, чи просто завжди був циніком і аморальним типом?

Насправді боронили Василя дві сміливі жінки — Михайлина Коцюбинська та Світлана Кириченко (дружина іншого політв'язня Юрія Бадзя). Михайлина Хомівна, виступаючи в суді, назвала Стуса «людиною з оголеною совістю, нездатним пройти повз найменшу несправедливість», заявила, що «є щасливою від того, що доля звела її з підсудним». Світлана Кириченко не відповідала на запитання катів, бо «не вважає процес законним», а відтак заявила, що «свідчити-ме на тому суді, де Стус буде звинувачувати, а не сидіти на лаві підсудних», і на знак протесту залишила залу. За словами очевидців (і це підтвер-

джується матеріалами кримінальної справи № 5), у Стуса «вкрали» останнє слово. Спецпубліка, яка грала роль «масовки», покірно потягнулася до виходу.

Василь гучно, як він це вмів, заволав: «Палачи! И вы не смаете всей вашей черной кровью поэта праведную кровь!»

Вирок прозвучав наче постріл: десять років позбавлення волі у таборі особливо-суворого режиму та п'ять років заслання. Визнаний «особливо небезпечним рецидивістом». Кінець терміну ув'язнення — 15 травня 1990 року. На побаченні, відразу після суду, сказав дружині, що такого терміну «не витягне».

Стус пише скаргу — не суду, який він зневажав, а фактично — у вічність. «Оскільки кара, визначена мені, практично є карою смерті, висловлюю свою постійну вимогу — повернути всі вірші, переписані в кількох зошитах, записниках і на окремих аркушах, моїй дружині, Попелюх В. В. Нагадаю, що ці вірші уже завтра становитимуть гордість української поезії, української культури». Так і сталося.

Після жорстокого, по суті смертельного вироку, із горьковського заслання на увесь світ пролунав одинокий, але сильний голос академіка Андрія Сахарова: «Нелюдність вироку українському поету Василю Стусу — сором радянської репресивної системи. Так життя людини ламається безповоротно — це розплата за елементарну порядність та нонконформізм, за вірність своїм переконанням, своєму «я»...

Пікет під Дарницьким судом під час розгляду справи Медведчука проти Кіпіані, 10 липня 2020 року, Київ.

Як Україна втрачала Донбас

АВТОРИ: Денис КАЗАНСЬКИЙ, Марина ВОРОТИНЦЕВА

Обкладинка книги.

ПРОЛОГ

У цій книзі не знайдете опису маневрів чи битв. Про них хай пишуть ті, хто побував на фронті та особисто брав участь у боях. У цій книзі мова піде про події, які привели Україну до воєнного конфлікту. З новин багато дізнаємося про хід бойових дій, одержуємо докладні дані про жертви і руйнування, але вкрай мало знаємо про те, як запускається механізм, що спонукає вчорашніх сусідів із небаченим завзяттям знищувати один одного.

Улітку 2012 року Донецьк приймав матчі чемпіонату Європи з футболу. Тоді здавалося, що це місто – останнє місце на землі, де можливі бойові дії. Війна? Це десь далеко, на периферії, у відсталих, диких країнах. Тут, серед сяючих вітрин і квітучих троянд, війни бути не може. Адаже тут уже

майже Європа. Розваги, футбол, ресторани, безтурботна молодь, пафосні автомобілі. Хіба хтось може тут узятися за зброю і вбивати?

Та лише за два роки цей ситий, затишний світ зник і обернувся на сюрреалістичний горрор. На вулицях почали вибухати снаряди, дорогами загуркотіли танки, і регіон із багатомільйонним населенням поглинула анархія. Усе сталося у лічені місяці. І навіть після того, як на вулицях пролунали перші постріли, було важко повірити, що війна вже тут. А коли усвідомлення цього все ж прийшло, було вже важко розібратися, в який момент ще можна було зупинити цей жах, а коли стало вже пізно.

Саме для того, щоб зрозуміти це, ми і взялися за цю книгу. У ній ми докладно розплутаємо довгий ланцюжок подій, які призвели Донбас до

трагедії 2014 року, розберемося, хто і як підштовхував його до війни. Єдине, про що слід попередити відразу: мета цієї роботи не в тому, щоб дати прості відповіді на кшталт «винен Путін» або «винна київська хунта». Конфлікт на Донбасі був спровокований цілою низкою як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, що мали синергетичний ефект. Кожен із них сам по собі навряд чи призвів би до такої масштабної катастрофи, але у сукупності вони утворили смертоносну, гримучу суміш, яка підірвала регіон¹.

¹ Придбати книгу можна безпосередньо на сторінці видавництва «Чорна гора» <https://lostdonbass.com.ua> (290 грн), або книгарні «Є» <http://book-ye.com.ua> (324 грн). Продається книга тільки у паперовому форматі. Уривки надані авторами.

ПОВОРОТНИЙ МОМЕНТ

1 березня 2014 року в центрі Донецька зібрався по-справжньому численний мітинг. На ньому були присутні від 15 до 20 тисяч осіб. Для столиці Донбасу це було неординарне явище, адже Донецьк ніколи не був політично активним містом. Над людською масою, одягнуеною у типові для Донбасу похмурі кольори, тріпотіли знамена, але серед них не було українських прапорів. Здебільшого майоріли російські триколори, була присутня також радянська символіка та прапори партії «Русский блок». Хтось тримав транспаранти з гаслами «В России – наши братья, в Европе – мы рабы», «Донбасс – против бандеровцев». Натовп був заряджений агресією.

Донбас ніколи не був пороховою джжкою Європи. Він не тягнув навіть на сірникову коробку Європи. На відміну від Балкан або Кавказу, де завжди було достатньо лише іскри, щоб як слід гримнуло, Донбас був українським та далеким від войовничих настроїв. У цьому молодому регіоні, який почав активно заселятися лише всередині XIX століття, не було тих реліктових шарів багатокілової міжнародної ненависті і ворожнечі, яка зазвичай існує у всіх гарячих точках. Щоб розгойдати Донбас, довести його до спалаху неконтрольованого насильства, потрібно було добряче постаратися.

Мітинги 1 березня, що відбулись у різних містах на півдні та сході України, прийнято вважати початком «русской весны». Саме так у російських ЗМІ називали антиукраїнське повстання, яке почалося після повалення Віктора Януковича і пізніше переросло у бойові дії на сході країни. Війна визривала довго. Щоб зробити її можливою, різноманітним політтехнологам та ідеологам довелося неабияк попрацювати над створенням теоретичної бази майбутнього конфлікту. Звісно, в Україні з дня її появи на світовій мапі існували регіональні відмінності, які сформувалися під впливом відомих усім історичних подій. Різні частини країни в минулому входили до складу різних держав і розвивалися незалежно одна від одної. Але це зовсім не означало, що Україна приречена на конфлікт.

У перші двадцять років незалежності регіональні відмінності не спричиняли збройні сутички. У 1990-х роках історичні, ідеологічні та мовні протиріччя в Україні не були першорядною проблемою. У той час і жителів Донецька, і жителів Львова хвилювала насамперед економічна ситуація

Маргінали за викликом. Хто і для чого заснував та фінансував проросійські політичні та громадські організації на Донбасі у 90-х

в країні, а вже потім – політика. Звичайно, певні тертя та конфлікти періодично виникали. На початку 90-х серйозна загроза сепаратизму з'явилася в Криму, однак навіть там ситуація вирішилася мирно. На сході України хоча часом і вирували політичні пристрасті, проте не передбачалося нічого схожого на те, що відбувалося тоді у Югославії та деяких інших колишніх радянських республіках. В Україні воювали одне з одним хіба що маргінальні радикали, та й ті здебільшого на сторінках листівок і газет.

Жахи війни українці тривалий час спостерігали тільки на телеекранах. Під боком палахкотіло Придністров'я. У вечірніх новинах показували репортажі про облогу Сараєва та бої на вулицях Сухумі. Але найсильніше враження на українського обивателя справляли сюжети з Чечні. У перші роки незалежності в Україні вільно транслювалося російське телебачення, тому чеченську м'ясорубку мільйони українців мали можливість спостерігати в усіх кривавих подробицях і сприймали як власну війну. У 1990-ті на тлі проблем колишніх товаришів по соцтабору Україна виглядала острівцем спокою та стабільності. Цю обставину українська влада вважала однією зі своїх головних заслуг. Під час президентської кампанії 1999 року у рекламному ролику президента Леоніда Кучми, який обирався на другий термін, лунав слоган: «Наші солдати повертаються додому. Кадри демонстрували щасливого військового, який приїхав до сім'ї після служби в армії. Для людей, які знали про масштаби трагедії у Чечні, така картинка виглядала переконливою. Кучма тоді з великим відривом виграв вибори у більш проросійського опозиційного кандидата Петра Симоненка.

Голодні бунти та шахтарські страйки. Як масштабне розкрадання вугільної галузі породило на Донбасі антиукраїнські настрої

У той час здавалося, що наші солдати повертатимуться додому завжди. Але вже через п'ять років на всіх центральних телеканалах України транслювався зовсім інший передвиборний ролик, який було створено піарниками Віктора Януковича – на той момент чинного прем'єр-міністра, котрий вважався наступником Леоніда Кучми. У цьому ролику команда Януковича голосом російського співака Йосипа Кобзона погрожує мирній Україні громадянською війною, якщо вона проголосує за прозахідного, «помаранчевого» кандидата Віктора Ющенка.

Що ж змінилося за п'ять років, які минули з часу попередніх виборів? Чому в 2004 році у політичній рекламі з'явилися мотиви майбутньої війни, а ще через десять років ця війна стала реальністю? Яка послідовність подій призвела до масових мітингів у містах Донбасу навесні 2014 року, а потім – до появи у Слов'янську російських диверсантів? Для того, щоб відповісти на ці питання, необхідно відмотати плівку назад, на початок 1990-х років, пригадати новітню історію регіону та заглибитися в суть політичних подій, які відбувалися всередині нього. Зловісні процеси, які врешті-решт призвели Донбас до трагічних подій, запустилися на сході України задовго до початку війни. Детально розібравши їх, ми зможемо переконатися, що в історії України та Донбасу було одразу кілька поворотних моментів, коли можна було уникнути війни. Але в кожному з цих випадків політики звертали не туди...

ЧАСТИНА ПЕРША ПЕРШОПРОХОДЦІ З 90-Х

Сьогодні вже важко повірити в те, що Донецьк колись стояв в авангарді демократичних перетворень. Проте в історії міста був і такий короткий період, який випав на 1990-1991 рр. Щоправда, незалежної України тоді ще не існувало, а була УРСР, яка готувалася ось-ось залишити Союз у стані агонії. Тривала Перебудова. Вибори у березні 1990 року мали несподіваний результат – більшість у Донецькій міській раді отримали незалежні кандидати, а представники Компартії опинилися у меншості та втратили владу. Прогнілий апарат уже не міг контролювати ситуацію, і тому ініціативу перехопили зовсім інші люди – представники страйкомів, професори, інтелігенти, кооператори.

Головою міськради (за тодішніми правилами – мером) став мало кому відомий завідувач кафедри Донецького політехнічного інституту Олександр Махмудов. З усіх донецьких мерів цей, мабуть, був найнетиповішим. М'який, інтелігентний Махмудов явно не впливався в той образ «типового донецького», який сьогодні є закорінним у масовій свідомості. Не відповідав він і типу радянського керівника – «міцного господарника», яких у народі люблять і досі. Втім, протримався Махмудов на чолі міста зовсім недовго. Управлінського досвіду у нього не було, а період мерства випав на найважчий час. Економіка СРСР вмирала, гроші стрімко знецінювалися, місту загрожували перебої з продуктами. Уже в 1991 році Махмудова було відправлено у відставку рішенням сесії міської ради, і він більше вже не зміг повернутися в політику. У 2005 році він загинув в автомобільній аварії. Близько року в Донецьку панувало беззладдя. Розпад СРСР місто фактично пережило без керівника. А у листопаді 1992 року до влади в столиці Донбасу знову повернулися «господарники». У мерське крісло всівся той, кого потім назвали «хрещеним батьком донецьких» – авторитарний керівник радянського типу, директор шахти імені Засядька Юхим Звягільський. Із цього і почалась історія сходження до влади кримінально-політичних кланів

Референдум про регіональну самостійність Донбасу у 1994 році. Як Єфим Звягільський шантажував Леоніда Кучму та став вице-прем'єром

Донбасу, що завершилася у 2014 році кривавою розв'язкою.

Проте демократична донецька міськрада на чолі з Махмудовим усе ж встигла зіграти свою визначальну роль у долі Донбасу. За короткий та надзвичайно складний перехідний період, коли вирішувалося, хто і як ділитиме «радянський спадок», комуністичні та комсомольські функціонери Донецька (на відміну від сусіднього Луганська і багатьох інших регіонів України) втратили ініціативу і були змушені під напором нових реалій відступити на другий план. Влада ж перейшла до так званих «нових українців» — класу, який складався з цеховиків, кооператорів та «червоних директорів». У цей буремний період намагалися діяти і сепаратисти. Перші заклики до відокремлення Донбасу від України лунали ще у 1990-1991 рр., напередодні розпаду Союзу. Тоді у Донецьку виникла організація «Интердвижение Донбас-са» («Интеррух Донбасу»), а в Луганську — «Народное движение Луганщины» («Народний рух Луганщини») та «Демократический Донбас» («Демократичний Донбас»), які виступали проти незалежності України. І якщо донецька організація була створена проросійськи налаштованими мешканцями міста стихійно, то луганські були засновані місцевою партноменклатурою для шантажу Києва і погрозували відокремленням Донбасу від УРСР, якщо її керівництво не підпише новий союзний договір.

Протиставити Донбас Україні. Як після виборів 2004 року сепаратизм знову став аргументом донецьких політичних кланів

КРИВАВА ВЕСНА В ДОНЕЦЬКУ

Після втечі Януковича Донецьк кілька днів жив у розгубленості. Чиновники, місцеві депутати, організатори та учасники «Антимайдану» не могли повірити, що все скінчено. Як і десять років тому, після Помаранчевої революції, їм здавалося, що переможці будуть мститись їм, і після масових убивств у Києві, яких вони вимагали, цей страх не був безпідставним. У різних частинах міста час від часу збиралися невеликі мітинги анти-майданівців, але в цих акціях брало участь не більше 200-300 осіб. Уся ця активність нагадувала запізніле махання кулаками після бійки і спочатку не викликала побоювань. Увага всієї країни у той момент була прикута до ситуації у Криму, де розгорталися головні драматичні події.

22 лютого біля пам'ятника Грінкевичу в Донецьку відбувся перший мітинг організації «Оплот», на якому виступав оратор з Харкова. Він прямо закликав донецьчан брати до рук зброю і застосувати її проти політичних опонентів.

«Я більше ніж упевнений, що у половині з вас тут є зброя. Ви ж Донбас. Я знаю, як люди тут живуть і як твердо тут розмовляють. У половині з вас є, може бути, незаконна зброя, ну ось і прийшов час її застосувати! Вона буде законно застосована!», — кричав харків'янин.

На той момент жодних ворогів, проти яких можна було б застосувати зброю, в місті не було. Якщо, звичайно, не брати до уваги місцевих прихильників євроінтеграції, які вели себе абсолютно мирно. Ніхто не планував їхати до Донецька з інших регіонів України і влаштувати там заворушення. В цьому не було ніякого сенсу, адже мети повстання було досягнуто — Янукович та його команда припинили чинити опір і втекли з України.

Однак донецька влада продовжувала штучно накручувати народ. Представники різних організацій, пов'язаних із регіоналами, переконували мешканців Донецька, що ось-ось почнеться війна, що необхідно озброюватися та боротися проти прихильників Майдану, яких називали не інакше, як «фашистами» та «радикалами». День у день оратори брехали про автобуси з «бойовиками Майдану» і «Правого сектору», що насуваються на Донбас, і ці тривожні чутки відправлялися гуляти по місту, обростаючи різними деталями та подробицями. Розігріті пропагандою люди вірили будь-яким страшилкам. Таксиста переказували пасажиром історії про радикалів, які приїхали чи то у Горлівку, чи то у Селідово, щоб повалити місцевий пам'ятник Леніну.

24 лютого на площі Леніна за підтримки міської влади Донецька з'явилося невелике наметове містечко, формальними організаторами якого стали щойно створені організації «Оборона Донбасу» та «Східний фронт». Організатори містечка заявили, що збираються охороняти від націоналістів пам'ятник Леніну, а також закликали людей записуватися до народної дружини для захисту міста. Над наметами майоріли триколори сепаратистської організації «Донецька республіка».

Лідери організації у коментарях журналістам говорили, що збираються просто охороняти громадський порядок, тому що побоюються розгулу криміналу, але було ясно, що це говориться лише про людське око. На мітингах оратори були вже більш відвертими і заявляли, що дружини створюються для боротьби з прихильниками Майдану, радикалами та націоналістами, які нібито готуються приїхати у Донецьк.

Едуард Акопов, який називав себе командувачем «Східного фронту», не приховував, що збирається створити парамілітарні формування, і звертався до міської влади з проханням про сприяння. «Користуючись нагодою, я хочу попросити міську владу про допомогу з виділення приміщення для формування, для 500 осіб, щоб

Потрапили в капкан. Як рішення про рух України до ЄС розкололо Партію регіонів та вдарило по її електоральних позиціях і хто зміг цим скористатися

перевести їх на казармений стан, щоб вони згадали, що таке дисципліна, що таке армія. Хотів попросити, щоб надали мені інструкторів, які могли б трошки навчити людей, згадати, що таке розбирання-збирання автомата Калашникова, що таке тактика ведення бою», — говорив Акопов під час розширеної наради з головами районних рад та представників правоохоронних органів 25 лютого. Мер Донецька відповів на це прохання відмовою. Однак і ніякої протидії «Східному фронту» та «дружинникам» ніхто не чинив. Чиновники займали проміжну позицію — намагалися не виходити за червоні прапорці, але, в той же час, всіляко заохочували громадську істерію.

Губернатор Донецької області, колишній топ-менеджер одного із заводів Ріната Ахметова Андрій Шишацький публічно підтримав організаторів наметового містечка. «На жаль, якщо є загроза та агресія, яка йде з Майдану, у соціальних мережах і по телебаченню, то громадянам доводиться самоорганізуватися для захисту», — цитувала слова голови Донецької ОДА газета «Сьогодні».

Але насправді намети на площі не були самоорганізацією. Крім самого губернатора, створенням містечка також займалися члени донецького осередку КПУ, а також секретар Донецької міськради Сергій Богачов, який сам приходив на площу Леніна, спілкувався з активістами і давав коментарі журналістам.

Формування загонів для майбутньої війни відбувалося в ті дні не тільки в центрі Донецька. Губернатор Шишацький закликав мерів міст Донецької області створювати загони самооборони, щоб протистояти «Правому сектору». Залучати у такі загони він пропонував людей, що мали на руках зареєстровану зброю. У містах до цього завдання губернатора поставилися по-різному. Достеменно відомо, що в Харцизьку мер Валерій Ду-

бовий дійсно викликав до себе членів місцевого мисливського товариства, яким пропонував створити озброєний загін. А в деяких містах ініціативу Шишацького проігнорували.

Два роки по тому на суді про наказ Шишацького згадувала також мер Слов'янська Неля Штепа, яка разом з іншими головами міст була присутня на згаданій зустрічі. «На нараді Шишацький сказав, що на Донбас можуть прийти агресивно налаштовані радикали в особі «Правого сектору», розповів, скільки людей вони збили, і тому необхідно було створювати на місцях загони самооборони для боротьби з «Правим сектором». Для цього ми мали зібрати всіх, у кого є зброя, мисливців, і запропонувати їм організуватися в загони самооборони», — розповідала вона.

Але головні ролі в майбутньому протистоянні належало зіграти зовсім іншим організаціям — «Донецькому міському громадському формуванню з охорони громадського порядку та державних кордонів», де у той час перебував нікому не відомий Олександр Захарченко, а також «Народному ополченню Донбасу» Павла Губарева, що формувалися якраз у ці дні.

25 лютого у «Народного ополчення» з'явилися свої сторінки у соціальних мережах, а в інтернеті було опубліковано «Звернення Павла Губарева до ополченців Донбасу». «Щоб місцева влада зважилася діяти, вона повинна відчувати тиск із боку донецьчан. Тому завдання патріотів створити такий громадський рух, який міг би, з одного боку, захистити місто від приїжджих неонацистів, а з іншого — змусити владу слухати донецьчан, а не незаконний «уряд» у Києві. Для цього нам потрібно привести під ОДА 10 000 людей. А мені відомо, що нас утричі більше», — йшлося у зверненні.

ЗАХАРЧЕНКО ПРОТИ СЕПАРАТИСТІВ

Але такий сценарій розвитку подій подобався в Донецьку далеко не всім. Поки Губарев збирав людей і готувався до захоплення сцени мітингу, у місті набирала силу інша структура з довгою та незграбною назвою «Донецьке міське громадське формування з охорони громадського порядку та державних кордонів». Для простоти її учасники називали себе «народними дружинниками», а своєю метою проголосили допомогу правоохоронцям. Лідером дружинників був відставний міліціонер Ігор Мельников, а одним із найближчих його помічників — майбутній лідер бойовиків ДНР Олек-

Нові фігури на дошці. Коли і для чого Віктор Медведчук став головним представником "руського мира" в Україні

сандр Захарченко. Організація Ігоря Мельникова виникла ще до початку революційних подій. Відроджувати «добровільні народні дружини» в Донецьку раптом вирішили влітку 2013 року. Перший районний штаб дружинників був відкритий у червні в Кіровському районі міста, про що тоді повідомила прес-служба Донецького МВС. Ігор Мельников став начальником міського штабу. Чи передчувала влада вже тоді, що незабаром дружинники можуть знадобитися їй у якості «тітушок»? Чи створювалися ці формування з охорони громадського порядку з прицілом під конкретні події (можливу революцію), або просто так, про всяк випадок — не зрозуміло. Жодних доказів щодо цього у нас немає, тому не будемо займатися конспірологією. Проте, факт залишається фактом — дружинники не обмежилися охороною порядку на вулицях. Незабаром у них з'явився перший привід взяти участь у політичній акції. Після інциденту у Врадіївці (кілька співробітників МВС згвалтували та намагались вбити місцеву жительку, після чого в селищі почалися акції громадянської непокори) по всій Україні прокотилися мітинги проти міліцейського свавілля. На противагу ім Мельников та його люди вирішили організувати у Донецьку акцію на підтримку міліції. «У зв'язку з останніми подіями у Києві, коли співробітники міліції постійно опиняються в реальній небезпеці, на них нападають, ми вирішили під Донецькою обласною виступити на захист правоохоронців», — заявив Мельников. Анонсована акція відбулася 18 липня. На мітингу використовувалися політичні гасла — дружинники стояли з плакатами «Геть провокаторів від Свободи та УДАРу» і критикували опозицію. Під час революційних подій донецькі дружинники ніяк себе не проявили. Зате після перемоги Майдану нагада-

ли про себе знову — Мельников вивів їх патрулювати вулиці Донецька разом із міліцією. 24 лютого в коментарі газеті «Вісті» Ігор Мельников заявив, що його люди чергують на семи блок-постах під Донецьком, щоб не допустити в місто «озброєних бойовиків». Замітка під назвою «На охорону Донецька вийшли добровольці» з'явилася на сайті «Вістей» 25 лютого. Жодних «бойовиків» навколо міста тоді не було й близько, однак чутки про підготовку візиту до Донецька бойовиків «Правого сектору» з подачі місцевої влади блукали в місті ще з січня. «Добровольцями» людей Мельникова можна було назвати з великою натяжкою — народні дружини створювалися за підтримки адмінресурсу, мали чітку політичну позицію і за фактом були формуванням, орієнтованим на Партію регіонів. На відміну від «Народного ополчення Донбасу» Павла Губарева, «дружинники» запевняли, що допомагають міліції, яка, в свою чергу, офіційно заявила, що підпорядковується новому голові МВС Арсену Авакову. Таким чином люди Мельникова, в числі яких був і Олександр Захарченко, на момент початку антиукраїнського путчу, формально перебували на українській стороні. За словами Максима Ровінського, насправді дружинники підпорядковувалися не стільки міліції, скільки міській владі, і жодною самодіяльністю не займалися. Після появи Павла Губарева Мельников і Захарченко одразу ж спробували взяти його «народне ополчення» під свій контроль. «Коли зібрався мітинг 1 березня, я стояв осторонь біля театру, і навіть не підходив до сцени. Я розумів, що там буде п...ц, адже за день до цього зустрічався з Олександром Захарченко в кафе «Сан Сіті». Захарченко попередив мене, що Губарев збирається влаштувати безлади. Він розповів, що у Губарева багато грошей, що він платить людям, що у нього є 300 осіб, які допомагатимуть йому пройти на сцену і заводити натовп. Захарченко сказав: дайте мені будь-яке інше ім'я, крім Губарева, і ми будемо з натовпу вигукувати його, щоб провести свою людину», — розповів Максим Ровінський. У березні 2014-го Губарев і Захарченко перебували по різні боки барикад. У цей час у Донецьку склалася досить божевільна ситуація, коли «дружинники» захищали владу від «народного ополчення», але при цьому і ті, й інші стояли на антиукраїнських позиціях. Різниця була лише у ступені радикалізму. Якщо регіонали говорили про бюджетний федералізм та розширен-

ня регіональної самостійності в рамках України, то губаревці закликали до відділення Донбасу і підбивали донецчан до заворушень та погромів адміністративних будівель. Один із епізодів протистояння «дружинників» та «народного ополчення» можна побачити на відео, яке до сих пір знаходиться у вільному доступі. 17 березня прихильники Губарева спробували в черговий раз прорватися в Донецьку ОДА, а люди Мельникова не пускали їх до адміністрації. Цікавий цей епізод був тим, що в оточенні біля ОДА тоді мовчазно стояв майбутній ватажок бойовиків Олександр Захарченко, який теж потрапив в об'єктиви камер. Прихильники Губарева обзивали Захарченка і Мельникова фашистами. Сам Губарев на той момент уже був заарештований, і замість нього натовп очолювала дивна людина на ім'я Роберт Доня, яка оголосила себе наступником Губарева. Відео з Олександром Захарченко згодом набуло широкої популярності в інтернеті під назвою «Захарченко — тітушка». Фізіономію Захарченка на ньому розгледіли вже після того, як він став лідером бойовиків. До речі, Ігор Мельников, що тоді очолював «дружинників», з часом теж не загубився, і зайняв у ДНР посаду «заступника міністра внутрішніх справ». Кар'єра «народного губернатора» Губарева виявилася вельми недовгою. 3 березня Губарев знову повів своїх прихильників до будівлі Донецької ОДА, де у цей день проходила сесія обласної ради. Без адмінресурсу підтримати Губарева прийшло не більше 3-4 тисяч осіб. Забігаючи вперед, треба сказати, що рекорд 1 березня так і не був повторений жодного разу за всю бурхливу весну 2014 року. Основну масу тих, хто прийшов, становив електорат комуністів та вітренківців: пенсіонери, колишні афганці, козаки, екзальтовані жінки невизначеного віку, відверто асоціальні елементи. Однак в авангарді цієї масовки йшли міцні молоді люди, які і склали кістяк «народного ополчення». Частина їх була російськими громадянами, деякі з яких навіть не приховували, що приїхали з Росії. Зокрема голова виконкому Свердловського регіонального відділення партії «Другая Россия» Ростислав Журавльов відкрито писав про свої пригоди в Донецьку в соціальних мережах і викладав фотографії з Губаревим із захопленої ОДА. Назустріч натовпу вийшов начальник донецької міліції Роман Романов, який погодився провести Губарева до будівлі і дати йому виступити в сесійній залі. Там Губарев повторив свої

вимоги, які 28 лютого висував у Донецькій міськраді — закликав депутатів визнати уряд та парламент нелегітимними органами влади, проголосувати за проведення референдуму про статус Донецької області і визнати його самого народним губернатором. Із трибуни Губарев заявив, що по всій Донецькій області його прихильникам удалося зібрати 800 тисяч підписів на його підтримку, що, безумовно, було брехнею. План Губарева був простим. Маючи перед очима приклад Криму, де озброєні люди захопили будівлю місцевого парламенту і змусили місцевих депутатів проголосувати за референдум про статус півострова, лідер «народного ополчення» збирався в точності повторити цей фокус у Донецьку. За його задумом донецькі депутати під натиском натовпу повинні були затвердити його головою області (в Криму так само «призначили» Аксьонова), а також оголосити референдум про подальшу долю регіону. Однак задум Губарева мав одну суттєву відмінність від кримських подій — у Донецьку не було озброєних «зелених чоловічків». Тому стаття «донецьким Аксьоновим» йому не судилося. За підсумками бурхливої та нервової сесії депутати облради проголосували за проведення референдуму на території Донецької області (без уточнення, з яких питань), рекомендували органам місцевого самоврядування розглянути питання про створення формувань із охорони громадського порядку, і навіть заявили про неприпустимість збільшення тарифів на житлово-комунальні послуги. Але головні вимоги Губарева було проігноровано. Ніхто не збирався поступитися йому владою. Звернення, яке облрада вирішила направити центральній владі, досить точно передає позицію донецької влади, а точніше, відсутність у неї будь-якої осмисленої позиції. В одному документі депутати спочатку вимагали від Києва дозволити Донбасу самому вирішувати свою долю на місцевому референдумі, а потім говорили про неприпустимість дій, спрямованих на розкол України. «Ми звертаємося до Верховної Ради України з настійною вимогою негайно ухвалити закон про місцеві референдуми, який дозволив би жителям Донецької області висловити своє волевиявлення. Ми виступаємо за те, щоб російська мова мала статус регіональної у Донецькій області, що дозволить нашим громадянам вільно спілкуватися, вибираючи ту мову, яка їм більше зручна. Ми за економічно

Політична воля та ризик. Як Україна втримала Одесу, Дніпро та Харків і чому втратила Донбас

процвітаючий, самобутній Донбас у складі єдиної і сильної України! Ми засуджуємо розкольніцькі заяви або заклики до відокремлення Донецької області від України! В умовах, коли економіка регіону перебуває в кризі, а матеріальне становище більшості жителів області стрімко погіршується, регіональна влада повинна мати можливість ухвалювати більш широке коло рішень», — говорилося у зверненні обласної ради. Депутати хотіли використати заворушення, щоб у черговий раз спробувати виторгувати у центра більше повноважень для себе. Але з цього нічого не вийшло. Рішення облради розлютило «губаревців». Натовп «народних ополченців» увірвався до будівлі і почав трощити все на своєму шляху. Депутатам довелося рятуватися втечею через запасні виходи. Колишнього губернатора Андрія Шишацького ледь не вдарили ножом, поки він проривався крізь ряди обурених прихильників Росії. Представники влади раптово стали жертвами своєї ж власної політики. Довгі роки вони пропагували регіональну ворожнечу, лякали жителів Донбасу фашистами і переконували їх, що в Західній Україні живуть нелюди та вороги. Коли ж вся ця пропаганда, нарешті, вилася в масову істерію на донецьких вулицях, у ролі ворогів раптово опинилися самі посадовці. Прихильники Губарева обзивали їх зрадниками і прислужниками бандерівців — за недостатньо радикальну позицію. В одну мить донецький Антимайдан, який створювався регіоналами для боротьби з політичними опонентами, перетворився для них у таку саму загрозу, як і Майдан у Києві. Сили губарівців були невеликими, проте міліція не перешкоджала їм і не стала захищати обласну раду. Сепаратистам удалося зламати двері облміністрації, захопити перший поверх

і увійти до сесійної зали. Пасивність правоохоронців стала приводом для звинувачення керівництва донецького МВС у саботажі та співчутті погромникам. Міліцейські начальники пояснювали бездіяльність своїх підлеглих деморалізацією та небажанням бити протестуючих після подій на Майдані. У реальності, напевно, мало місце і те, й інше. Після того, як обласна рада розбіглася і відмовилася підтримати вимоги Губарева, стало зрозуміло, що його план не працює. Ситуація зайшла в глухий кут. Уся надія проросійських активістів була на кримський сценарій, проте, у російського керівництва щодо Донбасу були інші плани. Органи місцевої влади, які сепаратисти визнавали легітимними, поводити себе за принципом «і нашим, і вашим», проте підкорятися радикалам не збиралися. Та й самі радикали до кінця не розуміли, чого конкретно хочуть. Автор цих рядків особисто був присутнім майже на всіх проросійських мітингах весни 2014 року в Донецьку, і прекрасно запам'ятав атмосферу цих акцій. Промовці, які змінювали одне одного біля мікрофона, вигукували суперечливі заклики і висували взаємовиключні вимоги. Хтось наполягав на необхідності референдуму про федералізацію, хтось вимагав відділення від України і приєднання до Росії. Одні закликали «легітимного президента» Януковича повернутися, інші проклинали його за боягузтво та зраду, і не хотіли його повернення. Загальна тональність мітингів була розрахована на маргінальні верстви населення. Павло Губарев із трибуни то обцявав, що підніме всім зарплати на 40%, як стане губернатором, то заявляв, що на його бік перейшли солдати у військових частинах Донецька. Кілька разів оратори на мітингах оголошували, що російська військова техніка вже перетнула кордон Донецької області, але потім ця інформація не підтверджувалася. За кілька днів стало ясно, що перфоманс Губарева потроху втрачає сенс. Війська РФ у Донецьку не з'явилися, кількість протестуючих зменшувалася. Декілька разів губарівці захоплювали будівлю обласної адміністрації і піднімали над нею російський прапор, але не намагалися втриматися всередині і, в решті решт, розходилися по домівках. 6 березня Губарева заарештували і відвезли до Києва. На його захист під донецьким управлінням СБУ на мітинг зібралося лише декілька сотень людей.

«Світлий Шлях» Історія одного концтабору

АВТОР: Станіслав АСЕЄВ

Обкладинка книги.

Ізоляція – таємна в'язниця, розташована в окупованому Росією Донецьку по вулиці Світлий Шлях. Раніше тут був завод, потім – арт-центр, але бойовики митців вигнали і перетворили це колишнє світле різнокольорове місце на жахливий концентраційний табір. Упродовж існування «Ізоляції» у якості в'язниці через неї пройшли сотні людей, більшість з яких зазнавали зґвалтувань, тортур електричним струмом, приниження людської гідності й тяжких примусових робіт. Відомі факти вбивств в'язнів «Ізоляції». Тут, «на підвалі», могли зустрітися полонені українські військові із «ополченцями днр», які чимось не вгодили керівництву «республік», активісти з чиновниками, немало було й випадкових жертв. Жодна правозахисна місія чи організація не мають доступу на цю територію, яка функціонує під контролем російських спецслужб. Книга журналіста Станіслава Асеєва «Світлий Шлях: історія одного концтабору» нещодавно вийшла з друку у «Видавництві Старого Лева». У ній автор розповідає про своє перебування у полоні проросійських сил в окупованому Донецьку, куди він потрапив за сфабрикованими звинуваченнями

«у шпигунстві» у травні 2017 року та був звільнений 29 грудня 2019 року в межах обміну. Книга розкриває неприховану правду про полон, який стирає межі між людськими почуттями, про життя, яке вирує на сусідній вулиці, про тортури, які стають буденністю, а також про людську жорстокість, яка не має меж.

Історія, написана Станіславом Асеєвим, шокує не лише своїм змістом: події, описані автором, відбуваються зовсім поряд – в підвалах окупованого Донецька у наші дні. Книга вийшла двома мовами – українською (у перекладі Вікторії Стах) та мовою оригіналу – російською. Та вже готується її переклад англійською та кількома іншими світовими мовами. Художнє оформлення книги виконав Іван Шкоропад. «Сучасний концтабір просто у центрі Донецька, про який йдеться у книзі, вмонтовано у війну – і все ж мова принципово про інше. Кількість страждань та жорстокості, які відбуваються у таємній тюрмі МГБ, ставить питання про те, чи існує межа, яку людина переступити не здатна. Каткування електричним струмом, пісні полонених при цьому, зґвалтування та гавкіт людей під нарами – можуть здатись нічим на фоні звання до цього. Останнє страшніше, коли особистість живе лише помстою, а в іншому не відрізняє себе від тварини. Але «Ізоляція» – таємна в'язниця катів – ще й інкубатор сенсів: у постійному шоку та стресі людина має визначитись, що для неї дорожче: крихке існування або тверда смерть», – розповідає автор. Щоб вижити в пеклі концтабору, журналіст Станіслав Асеєв написав цю книжку – відверту, емоційну, глибоку, в якій питань більше, аніж відповідей,

бо життя людей після звільнення з полону назавжди розділилося на «до» і «після». Частина матеріалів була написана ще у полоні та дивом була везена за межі місця ув'язнення, інша ж – були відтворені автором у пам'яті після звільнення. Назви розділів книги говорять самі за себе: «Абсолютне зло», «Безумство чи норма?», «Синя лампа: вбити себе чи ні?», «Тортири: як це було», «Я зламався», «Секс в Ізоляції», «Голодування – не вихід», «Досвід смерті і свобода», «Чому не було бунту»... Книга містить деякі прозові твори автора, есе й п'єсу на дві дії «Христос в Гулагу» – про прихильника «русскава міра», якого цей «мір» і кинув «на підвал», але він і далі вважав, що все це правильно і «по-іншому не можна», і виправдовував своїх катів.

До речі, значну частину роботи над книгою Станіслав провів у Празі, де три весняні місяці 2020 року перебував на реабілітації, і дещо розповідає у книзі про це. Його чеська програма передбачала заняття спортом, виїзди за місто, відвідування культурних локацій і роботу із психологом. Однак через несподіваний локдаун доступною стала тільки робота із психологом, однак Станіслав від нього відмовився. Йому ставало легше від простих прогулянок містом, де нічого не нагадувало про війну. Книга, яку він дописував в цей час і з уривками з якої сьогодні вас знайомимо, викликала травматичні спогади, але в цілому стала потужною нарративною терапією¹.

¹ Придбати книгу можна на сторінках «Видавництва Старого Лева» starylev.com.ua за 200 грн, або за 130 грн – електронну книгу, або у книгарні «Якабу» за адресою <http://www.yakaboo.ua/ua/svitlij-shljah-istorija-odnogo-konctabogu.html> (ціна та ж сама, термінал книгарні приймає й іноземні банківські картки).

Станіслав Асеєв народився 1 жовтня 1989 року у Донецьку. 2006 року закінчив загальноосвітню школу в місті Макіївка. У 2010 році – Донецький державний інститут інформатики і штучного інтелекту, факультет філософії і релігієзнавства, у 2012 році – магістратуру Донецького національного технічного університету, факультет комп'ютерних наук і технологій. Отримав диплом магістра релігієзнавства з відзнакою. Після закінчення університету намагався вступити до лав Французького іноземного легіону. Повернувшись в Україну, змінив багато професій: працював вантажником, стажистом у банку, копачем могил, оператором у поштової компанії, продавцем-консультантом побутової техніки тощо. Насторожено сприймав Євромайдан, наче «іноземну мову», вважав себе «повністю русскомірним челоюком». З приходом російських окупантів на східну частину Донбасу почав таємно співпрацювати із газетою «Дзеркало тижня», журналом «Український тиждень» та «Радіо Свобода» під псевдонімом Станіслава Васін. За словами однокурсника Станіслава, колишнього Народного депутата Єгора Фірсова, С.Асеєв вважав своїм журналістським обов'язком залишатися в Донецьку і об'єктивно описувати події: «Не всі можуть знати, що відбувається на території окупованого Донбасу, не всі можуть описувати ту ситуацію, яка там відбувається. А Стас міг і описував».

Востаннє виходив на зв'язок з колегами 2 червня 2017 року. Його місцезнаходження не було відоме, в квартирі був обшук, на дзвінки Станіслав не відповідав. Через півтора місяці, 16 липня 2017 року бойовики повідомили, що блогер затриманий за звинуваченням у «шпигунстві». Протестне голодування Станіслав розпочав з 1 липня 2018 року. 22 жовтня 2019 року бойовики заявили про «засудження» Станіслава так званою «прокуратурою ДНР» до 15 років ув'язнення. 29 грудня 2019 року був визволений з полону в рамках обміну «76 на 127». Разом з ним було визволено журналіста Радіо Свобода Олега Галазюка (псевдонім Мирослав Тямущий). Після визволення Станіслав займає активну соціальну та політичну позицію, займається питаннями прав бранців нелегальних тюрем в Росії та на окупованих територіях. 29 січня 2020 року Асеєв виступив із промовою у Раді Європи, де попросив країни-учасники ради натиснути на Росію задля звільнення полонених. 15 лютого 2020 року журналіст виступив на Мюнхенській конференції з безпеки, де розповів про нелюдське поводження з ув'язненими з боку бойовиків. 14 лютого 2020 року Станіслав Асеєв зустрівся із групою американських сенаторів в офісі Радіо Свобода у Празі і обговорив питання звільнення решти ув'язнених на окупованому Донбасі.

Головним прозовим твором є автобіографічний роман «Мельхі-

оровий слон, або Людина, яка думала». У романі розповідається про історію життя автора в реаліях українського політичного та духовного середовища. Багато уваги приділяється війні на Донбасі крізь призму філософських оцінок і висновків автора. За словами головного редактора журналу «Юність» Валерія Дударєва: «Його погляд на світ не журналістський, не письменницький – він юний філософ. На сторінках роману Станіслав вивертає себе навиворіт, показує світ маленького міста, війни, що розірвала країну навпіл». Також є автором збірки віршів та прози «Шостий день», драми «Андерхільські відьми», публіцистичної збірки «В ізоляції», багатьох статей та репортажів у пресі. У серпні 2020 року Станіслав отримав німецьку премію «Вільна преса Східної Європи», а 3 листопада 2020 року – став лауреатом премії Національної спілки журналістів України за захист свободи слова імені Ігоря Лубченка.

ПЕРЕДМОВА

*Дим печей Заксенгавзену й Освенциму осідає на льодах
Магадана та Колими*

Брати Вайнери, «Заиморг і камінь у зеленій траві»

Я й досі не певен, що правильно добираю слова: діапазон подій занадто широкий. Ми прожили життя від клацання пластикої пляшки, яке примушувало підскакувати весь підвал, і до класичної музики, що лунала з радіо у порівняно спокійні дні. Як пояснити цей проміжок? Чи означала класика, що просто зараз у підвалі не стоять навколішках зі схрещеними ногами і з пакетами на головах? – Ні. У цій книжці йтиметься про таємну в'язницю в самому центрі Донецька. В'язницю, яку називали «донецьким Дахау». Та для тих, хто пройшов через це місце, книжка не буде розповіддю про саму лише в'язницю. Те, що коїлося за стінами «Ізоляції», – а саме таку назву мала ця територія, – не вписується в рамки здорового глузду навіть там, де, як видається, нічого, крім жорстокості, очікувати не випадає. Перебуваючи вже багато місяців на волі, я досі запитую себе: «А чи було оте все?». Чи могло так статися зі мною? Усі ці люди, струм, торттури і скотч, колективні пісні, якими глушили крики тих, до кого від'єднували проводи... Ця книжка мала бути сухим репортажем: без оцінок, емоцій, самі лише замальовки того, свідком чого я став. Так, наче я потрапив до цієї в'язниці не як полонений, а просто як журналіст. Збувши 28 місяців у «Ізоляції», я створив там кілька текстів, що відповідали початковому задуму. Мусив писати стримано і лаконічно, накидаючи лише кістяк майбутньої книжки, адже розумів, що будь-якої миті рукопис можуть відібрати й прочитати. Власне, так воно і сталося. Та опинившись на волі, усвідомив, що суха публіцистика у цьому разі неможлива: багато місяців по тому емоції й надалі переповнюють мене. Саме тому деякі розділи видадуться читачеві холодними і навіть цинічними, натомість інші – дослівно волатимуть. Беручись за цю книжку, я й сам не підозрював, скільки питань вона переді

мною поставить. А завершивши її – не міг повірити, що так і не знайшов відповіді на жодне з них. Можливо, відповідь – сама ця книжка: щоб її написати, я мусив вижити. Щоб вижити, я повинен був знати, що мені потрібно її написати. У цих дивних лабіринтах свідомості думка намагється відшукати бодай якийсь сенс: «це все не випадково», «це не могло минути просто так»... Та зрештою все, що у вас залишається, – це кілька речень, які лягають в абзац. Блимає курсор, думка завмирає, і ви знову опускаєтеся на глибоке дно. «Ізоляція» навчає, що «самого дна» не існує: завжди є куди падати глибше. Завжди є ті, кому ще гірше за тебе. Ця книжка також і про це. Якщо спробувати означити це місце – цю в'язницю – одним-єдиним словом, то я назвав би її «неминучість», і ось чому. Коли вас кладуть на стіл і щільно обмотують скотчем, ви можете викрикувати будь-що – це нічогісенько не змінить. Ні молитви про сім'ю, ні волання до Бога, ні ваша стаття, ні ваш вік, ані сам ваш біль, жак і крик не змінять нічого взагалі. Це не просто слова – це тамтешня віра, майже релігія тих, що провели через стіл для тортур не одну сотню осіб. Саме тієї миті людина відчуває всю свою крихкість, безсилля і слабкість. Вона – та сама тростина, про яку писав нам Паскаль. Від болю суглоби дослівно рвуться назовні, людина стікає потом, а згори, задля ефекту, її поливають водою. Неминучість. Не варто волати і благати – вони однак це вчинять, вони однаково катуватимуть вас. Та, хоч як це дивно, «Світлий Шлях» – не про торттури. Не катування означали цю в'язницю. Зрештою, у тому ж таки Донецьку є не менш, ніж десять місць, окрім «Ізоляції», де й досі катують. Як сказати найголовніше? Пояснити без емоцій, чим є та в'язниця? Можливо, варто йти від зворотного. Пригадую, як у середині

Станіслав Асєв (у центрі) із колегами із журналу «Український тиждень», куди з окупації він дописував під псевдонімом «Станіслав Васін», знімає банер на підтримку свого звільнення, кінець 2019 року

літа 2018-го почалася перша хвиля масових переведень з «Ізоляції» в інші в'язниці. Сам я сидів тоді в п'ятій камері, і всі ми вже чули про те, що із «двійки» та «вісімки» днями забрали кількох людей у донецький «централ». У камері панувала тоді атмосфера, яку можна порівняти хіба що з Різдвом: багато хто вже зібрав свої нехитрі пожитки й чекав, коли ж це диво спадє і на нього. Аж ось відчиняються двері, наглядчач називає одразу чотири прізвища, а тоді каже: «Збираймося». Важко змалювати цю мить. Ми заходилися вітати щасливчиків, дарувати їм останній чай, папір – те єдине, що більшість із нас мали. Ми тиснемо їм руки, обіймаємо і щиро радіємо, хоча власних прізвищ іще не почували. Якби ж то я знав, що виберуся звідси у в'язницю аж за рік! Але цієї миті ми щиро тишимося, адже всіх нас не покидає надія, що як це вже почалося – то одного разу поїдемо звідси і ми. Аж ось двері знову відчиняються, але один із полонених не встигає скласти чай, який щойно йому подарували. Наглядчач кричить, що поїдуть без нього, – і вмить цей чоловік уже мчить, шпортаючись, через поріг камери, навіть

не встигаючи до ладу надіти на голову свій пакет. Двері знову зачиняються, й у камері панують захват і ейфорія. І лише новий полонений, що прибув сюди тиждень тому, здивовано запитує:

– А куди це вони всі такі щасливі біжать?
– У в'язницю, – відповідаємо ми так само здивовано. Хіба так можливо уявити? Так, день переїзду звідси більшість вважала днем звільнення, й це змальовує перебування в «Ізоляції» краще, ніж крики і струм. Часом нам видавалося, що то експеримент. Нервальність усього, що там відбувалося, та ще й десяток відеокамер на додачу спонукали до таких дивних думок. Здавалося, що тамтешня адміністрація просто намацує якусь межу: «А що як іще трохи натиснути? Скомандувати: «Голос! Під нарі!» – загавкає, як пес, чи ні? Поглянь-но, загавкає. Тепер можна член зі штанів дістати»...

Усе – з чіткою фіксацією: у кожній камері, в карцерах, у кожному підвалі встановлено відеокамери, терабайти відеозаписів, сотні годин свідчень для міжнародних судів. Це тим більше скликається на експеримент: не можуть люди шість років безкарно, з іронією щодо кожного звіту ООН, і надалі фільмувати власні злочини. Чи все ж можуть? У такому разі «Ізоляція» й показує, що таке наш світ. Уся неосвітленість, уся жорстокість і несправедливість сконцентрувалися саме тут, на вулиці Світлого Шляху, 3. Без покарання, без відплати, із глумом над нами, переможеними. Нехай багато хто і втішає себе судом майбутнім, вічним. Я не вірю в нього. У що вірю я? – У регіт цих людей у підвалі, коли вони примотують когось скотчем до столу.

Мене часто запитують, чи простив би я цим людям. Що ж, мої почуття до них – не просто ненависть: вони глибші. Прощати можна тим, кого ненавидиш, а оця місцина перебуває поза всякими сенсами, зокрема і прощенням. Так сприймаю це я. Можливо, хтось має іншу думку.

Розділ 1. Прибуття

Нас вивантажують по одному. У когось руки зв'язані скотчем, у мене – щільно заклацнуті наручниками, у кожного на голові мішок або пакет. Усе, що я забрав із попереднього підвалу, – рукопис, решта речей на мені. Нас ставлять до стіни, ретельно обшуковують, аркуші в старій течці дозволяють забрати. Це – прибуття, і кожен із нас зрештою розуміє, що опинився не у в'язниці. Точніше, не в офіційній в'язниці, куди зазвичай

звозять людей. У цьому місці статті цілком інакші: шпіонаж, тероризм, екстремізм. Незабаром я отримаю два вироки по 15 років кожний за сімома кримінальними статтями. Шість із них будуть пов'язані з моєю фаховою журналістською діяльністю, і лише одна стаття – шпіонаж. Таке тут майже у кожного: в'язниця для «особливо небезпечних» – саме так адміністрація визначала наш контингент. Нас розводять по камерах: усі двері чорного, дуже насиченого кольору, вікна – зафарбовані білим, у кожній камері цілодобово увімкнене світло, вмикати його не можна навіть удень. Щойно відчиняються двері, всі зриваються зі своїх ліжок, надівають на голови пакети, руки ховають за спину і відвертаються обличчям до вікна. Усе це відбувається протягом трьох секунд. Такий місцевий порядок: ані лежати, ані дивитися в бік вікон або відеокамери не можна було...

Отже, «Ізоляція». Вулиця Світлого Шляху, 3. Усі ми прибули на територію колишнього заводу ізоляційних виробів у центрі Донецька. Тут – військова база, а також – одна з найжорстокіших в'язниць так званої ДНР. Ця тюрма не має категорії, офіційно вона не існує, неофіційно – у підвалах і камерах десятки людей. Навкруги бетон і металева арматура, це заводська промислова зона, яку я побачу лише рік по тому, коли мені нарешті дозволять зняти з голови пакет, перш ніж піти в душ. А поки що ми не можемо звикнути, що в камері є раковина й унітаз: із нас досі сиплеться шкіра після підвалу «контори», де я збув півтора місяця, а інші, кому пощастило менше, – понад 200 днів. Умови утримання збивають нас із пантелику: вони вводять в оману кожного, хто чує про цю тюрму. «Концтабір із кондиціонером? Ви жартуєте?» – таке мені часто випадало чути вже на волі, коли намагався пояснити, чим була для нас ця в'язниця.

Що ж... Якщо прибуваєте влітку, вас і справді зустрічають невисокі квіти під вікнами, а в деяких камерах є кондиціонер, що залишився із заводських довоєнних часів. Це правда, але не вся. Мій сусід, що посивів за місяць, розповідь вам іще одну частину правди: він тиждень не міг говорити, бо втратив голос – зрівав його за одну ніч, поки кричав із прив'язаними до геніталій дрютами. Електричний струм і облзла шкіра на мошонці розкажуть вам про «Ізоляцію» значно краще, ніж кондиціонер. Тут усе символічно. Якщо ви пройдете по «Ізоляції» без мішка чи пакета на голові, – а таке право можна заробити через місяці, – то просто біля

спуску в підвал побачите картини із зображенням Леніна, а також його бюст. Коли територія заводу ізоляційних виробів слугувала потужною платформою культури: тут збиралися художники й інші митці, влаштували виставки та інсталяції. Коли ж у Донецьк прийшли «руссій мір» і ФСБ, переміг Ленін і його «Світлий Шлях»: дорога в комуністичний рай укотре обернулася підвалом і пеклом. Система ще радянських бомбосховищ колишнього заводу перетворилася на систему катівень, а ангари і бокси, в яких колись висіли картини, заповнили танки і сотні мін.

Утім, «Ізоляцію» створили не лише як в'язницю для інакомислячих. Справді, багато моїх співкамерників потрапили сюди за «неправильне листування» або висловлювання в соцмережах на підтримку України у цій війні. Така позиція відразу ж класифікувалася як «екстремізм» й автоматично зумовлювала покарання на строк від п'яти років. Власне, свої п'ять років із загального терміну я отримаю за звичайнісінькі лапки в репортажах, де вдавався до словосполучення «Донецька Народна Республіка», маючи на увазі, що її не визнає міжнародне співтовариство і навіть Росія. Ці лапки негайно тягнуть за собою ваш підпис на папері, який гордо повідомляє про те, що піймано злочинця, «який заперечує державний суверенітет ДНР». Згодом я запитаю про це слідчого: «Ви дали мені сім статей, які тягнуть майже на довічне. Тому для мене ці лапки вже не мають значення. Та невже вам не шкода нівечити життя тих, які просто написали одне речення в себе на сторінці? І лише за це людина мусить сісти на п'ять років?». І слідчий на це цілком відверто відповів: «Зазвичай у тих, хто слово «ДНР» бере в лапки, ми неодмінно знаходимо і шпіонаж». Цей конвеєр тут безкінечний: безмірний потік отаких «шпіонів» і «екстремістів» дозволяє висмоктувати із жертв усе, що тільки можна в них відібрати. Авто, гроші, квартири, майно, а в моєму разі – навіть кухонні ножі й кілька флаконів парфумів, що їх поцупили під час незаконного обшуку: спадкоємці совєцьких чекістів, за прикладом своїх працьовитих у кирзових чоботях і плащах, не гребують у Донецьку нічим. Та все ж це лише один бік життя тих, хто потрапив до «Ізоляції». Інший пов'язаний із долею тих, хто воював за цю систему і кого вона перемолола. За 28 місяців мого перебування тут не було жодного дня, щоб я не сидів у камері з кимсь із місцевих так званих військових. Ці підвали бачили весь «армійський склад»: від «гене-

рал-майора» до «рядових». Щойно 2014-го «Ізоляція» замінила картини й артоб'єкти на колючий дріт і кулеметні точки, як перетворилася на катівню для так званих козаків, що їхні банди роззброювали і звозили сюди учорашні «товариші по зброї» аж до 2016 року. На стінах камери я бачив «наскельний живопис» – псевдо і відтинки часу, який вони тут збули. Утім, до «хати» потрапляли щасливчики, адже більшість із них утримували просто в підвалі на дерев'яних піддонах, а частину було фізично знищено: про число трупів на території «Ізоляції» досі немає точних даних. Та варто лише пройтися до літнього душу повз вентиляцію однієї з шахт, і в носа вдяряє стійкий запах розкладеної плоті. Упродовж 2017-2018 років система почала діяти не так кострубато: якщо раніше ніхто занадто не переймався офіційними обвинуваченнями, то зараз своїм же «військовим» раз по раз давали статті «державної зради» і «незаконного зберігання зброї». Я сидів із представниками майже всіх місцевих «бригад і батальйонів», зокрема із «начальниками штабів» і «заступниками комбригів»: 2017-го року їх хвиля за хвилею кидали в підвали, а тоді піднімали у камери вже зламаними. Вони геть не розуміли, за що ж вони іще рік тому проливали тут кров. Деяких, особливо затятих, привозили сюди разом із дружинами, щоб чоловік був поступливіший і швидше підписав необхідний документ. Такою тюрма видається зовні. Але це я зрозумію згодом, а поки лише відчуваю, що щось тут не так. Ні, я ще й близько не усвідомив, куди саме нас привезли і через що тут доведеться пройти мені й десяткам інших полонених, але вже з перших хвилин відчуваю дещо дивне. Відразу розумію, що точиться воно із ледь прочинених вікон. Звісно ж: це автомобіль! За нашими вікнами – траса, і звідти знай долинають звуки транспорту, що проїжджає повз. Це мене приголомшує: у попередньому підвалі єдиним звуком, який ми чули, було гудіння ліфта, бо щойно воно припинилося – розуміли, що вже минула ніч. Так ми міряли час, і коли в підвалі – лише одного

разу – аварійно згасло світло і ввікнулося червоне вічко відеокамери, ми відчули себе живцем похованими в тих холодних стінах. Але зараз – усе інакше. Оце «інакше» кидає в одну з найнебезпечніших ілюзій, які чигають на людину тут: здається, що отой шум і денне світло свідчать про те, що тюрма – ненадовго. Я чую звуки транспорту і думаю, що тепер уже точно скоро вийду звідси, адже там, за вікном, за якихось кілька метрів таки існує геть інакший світ. У підвалі нам часто видавалося, що його вже нема: ні автовок, ні людей, ні сонця, ні вітру вже не існує. З нами щось сталося, але це «щось» вочевидь сталося і з ним, з оцим старим заїждженим світом: не могли самих лише нас занурити в цей морок. Звісно, ми говорили про це жартома, та часом я думав: а скільки потрібно тут просидіти, щоб повірити в це? Скільки потрібно буде часу в німотній напівпідземлі, перш ніж ці думки перестануть викликати в нас посмішку? Аж ось з'ясовується, що життя нікуди не зникло. По-перше, тут, у цій камері, нас зустрічають нові люди: виявляється, можна сидіти не в «одиночці» й, коли знімаєш із голови пакет, бачити когось, окрім зображення святої на запліснявілій іконі. По-друге, хтось же таки їздить на цих авто, хтось водить автобус, в якому кудись поспішають люди. Їхнє життя триває, та чи знають вони, що тут – ми? Ясна річ, вони про нас не знають, зате їм добре відомо про цю тюрму: за кілька місяців один із охоронців хвалитиметься, що поряд з «Ізоляцією» навіть автобуси стараються не спинятися. Печальна слава про «донецький концтабір» пробуджує в його засновників справжню гордість. Вони – творці страху, єдиного продукту, який випускає нині колишній завод. Ці думки, немов скалки, розсипаються від удару об металеві двері. Я достоту підстрибую на своїх нарах, як і десяток таких самих, як я, – і чую своє прізвисько: «Надів пакет! Став лицем до стіни! Голову нижче! Руки за спину! Крок вправо – на вихід!». Розпочався огляд. Тієї миті я ще не знаю, що оглядатиме нас один із найжорстокіших місцевих садистів. За

Малюнки художника Сергія Захарова із концтабору «Ізоляція».

якоюсь похмурою іронією ця людина обіймала тут посаду лікаря. Він дозволив мені зняти пакет, а сам натомість сидів у чорній масці, й запитав, чи маю скарги на здоров'я після попереднього утримання. Я відповів, що й досі не відчуваю кісточок на великих пальцях рук, до яких прив'язували дроти. «Це нестрашно: щось суттєве є?» Нічого «суттєвого» я в себе не знайшов. Забігаючи наперед, скажу, що цього чоловіка чути було завжди, коли він приїздив до «Ізоляції»: зазвичай на новоприбулих він дико горлав уже в коридорі, обкладаючи їх усіма, якими тільки можна, матюками, а вночі – разом із господарем цього місця – блукав коридором і витягував у нього в'язнів. Те, що з ними потім відбувалося, залежало від кількості спожитої горілки і фантазії тих, хто намірився їх катувати. Саме цей чоловік уранці оглядав ребра, які сам же вночі зламав, і опіки від тортур, тому мої занімілі пальці могли його лише дратувати. Але тоді всього цього я ще не знав. До того ж півтора місяця з пакетом на голові під час будь-якої розмови зараз спричиняли дискомфорт: дивно, але я майже почувався винним через те, що стою перед ним без пакета, хоч він сам наказав мені його зняти. Уже тоді я зрозумів, як сильно змінився внутрішньо, хоча мій шлях в «Ізоляції» лише розпочався. Тому я відчув полегшення, коли мені нарешті наказали знову надіти свій пакет і відпровадили в камеру: там крізь щілини у вікнах і досі яскраво сяяв інший світ...

Пороги – культурно-політичний часопис для українців у Чеській Республіці. Спеціальний тематичний літературний випуск. № 2/2021, рік XXIX. Підписано до друку 8 березня 2021 року. Виходить 12 разів на рік. Ел. пошта: porohy@seznam.cz. Інтернет-адреса: www.ukrajinci.cz/ua/casopys-porohy/, реєстрація: МК ЧР/7044. Номер готували: Богдан Райчинець, Олекса Лівінський; автори текстів: Юрій Бача (т), Вахтанг Кіпіані, Денис Казанський, Станіслав Асеев. Використовуються повідомлення інформагентств та ілюстрації з відкритих джерел. Художнє оформлення та верстка: Тереза Меленова. За достовірність викладених фактів відповідає автор статті. Редакція має право скорочувати матеріали і виправляти мову, не поділяти поглядів автора. Рукописи не повертаються. Часопис друкується із фінансовою допомогою Міністерства культури ЧР. Видає: спільнота «Українська ініціатива в ЧР», ДНМ, Воцелова 3, 12000, Прага 2, ЧР; зареєстрована Міським судом у Празі, номер документа L 6121; контакт: uicr@centrum.cz, info@ukrajinci.cz, www.ukrajinci.cz; тел.: +420221419821; ід. номер: 60448296. Розрахунковий рахунок: 1925774379/0800. **Porohy** – kulturně-politický časopis pro Ukrajince v České republice. Speciální tematické literární vydání časopisu. Č. 2/2021, ročník XXIX. Uzávěrka: 8. března 2021. Vychází 12-krát ročně. Název je odvozen od ukrajinského «porih» – říční práh. E-mail: porohy@seznam.cz, web: www.ukrajinci.cz/cs/casopis-porohy/, registrační číslo: MK ČR/7044. Číslo připravili: Bohdan Rajčinec, Oleksa Livinsky; autoři textů: Juraj Bača (t), Vachtang Kipiani, Denys Kazanský, Stanislav Asjejev. Používáme zprávy informačních agentur a ilustrace z otevřených zdrojů. Grafika: Tereza Melenová, www.terezamelenova.cz. Časopis vychází s finanční podporou Ministerstva kultury ČR. Vydává: spolek Ukrajinská Inicijativa v ČR, sp. zn. L 6121 vedená u Městského soudu v Praze, adresa: DNM, Vocelova 3, 12000, Praha 2, ČR. uicr@centrum.cz, info@ukrajinci.cz, www.ukrajinci.cz. Tel.: +420221419821. IČO: 60448296, číslo účtu: 1925774379/0800.

ПРАЦЮЄМО ДЛЯ ВАС!

Pracujete pro Vás!
Часопис «Пороги»
Časopis Porohy
видається вже 28 років
vychází již 28 let

інформує про життя (не лише) громади у Чехії
informuje o životu (nejen) ukrajinské komunity v ČR
розповідає про цікавих людей
vypráví o zajímavých lidech
допомагає мігрантам
pomáhá migrantům
не забуває про Батьківщину
nezapomíná na vlast
є серйозним, але й...
je seriózní, ale také...
...жартує, співає, грає і танцює
žertuje, zpívá, hraje a tančí

Читайте «Пороги»,
вони – Ваші!

Передплатити нас просто: надсилайте
440 Kč на рахунок УІЧР у банку «Ческа
споржітелна»
1925774379/0800,
а у примітках до переказу напишіть –
передплата «Порогів» та поштову адресу,
куди слід надсилати Ваш часопис.

Часопис «Пороги» – неприбутковий
і залежить великою мірою від вас,
наших прихильників. Ви завжди можете
підтримати творчу роботу редакції,
авторів, редакторів, коректорів, фотографів
та ін. або підтримати витрати, скажімо,
на зв'язок, переказавши будь-яку суму на
рахунок у банку «Ческа споржітелна»
1165614013/0800
(не служить для передплати).

Sčítání

Перепис населення в Чехії 2021

Перепис населення є обов'язковим для всіх.

Для чехів, українців та всіх іноземців, які тимчасово перебувають в Чеській Республіці.

онлайн перепис відбудеться від
27. 3. до 9. 4. 2021

за допомогою паперових бланків
перепис відбудеться від
17. 4. до 11. 5. 2021

Євген Шокало, оперний соліст, бас (у Чехії 27 років).

**«Не будь байдужим, підтримай своє,
це не складно.**

**Візьми участь у переписі і визнай
себе українцем** *Додаткова інформація
(також українською)*
на www.scitani.cz»